

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ESKİ DİYARBAKIR SUR İÇİ KONUTLARINDA
İKLİMİN TASARIMA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mine SİS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2011

(MİMARLIK ANABİLİM DALI)

DİYARBAKIR
ŞUBAT-1993

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans çalışmamı değerli bilgi ve görüşleri ile yönlendiren danışman hocam Sayın Doç.Dr.Zülküf GÜNELİ'ye; beni bütün çalışma süresince destekleyen değerli hocam ve Dekanımız, Sayın Prof.Dr.Turhan ÜZDEN'e; Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü, Sayın Prof.Dr.Zeki TEZ'e; gerek kaynak konusunda gerekse görüşleri ile yardımlarını esirgemeyen Yıldız Üniversitesi Yapı Bilgisi Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden çok değerli hocam, Sayın Yrd.Doç.Dr. Ayşe BALANLI'ya ve ayrıca, aynı Üniversiteden Sayın Yrd. Doç. Dr. F.Emel YAMANTÜRK'e çalışmam boyunca bana destek olan bütün bölüm arkadaş ve hocalarıma, ayrıca aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Mine SİS

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	v
SUMMARY (İNGİLİZCE ÖZET)	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	ix
BÖLÜM I- GİRİŞ	1
1.1. SORUNUN BELİRLENMESİ	1
1.2. ÇALIŞMANIN AMACI	2
1.3. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	2
1.4. VARSAYIM	3
1.5. SINIRLILIKLAR	3
1.6. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	3
BÖLÜM II- ÇEVRESEL ETMENLER VE TASARIM İLİŞKİSİ . . .	4
2.1. ÇEVRESEL ETMENLER	4
2.1.1. Doğal ve Yapma Çevreye Bağlı Etmenler . .	5
2.1.1.1. İklim ve İklim Bileşenleri . . .	7
2.1.1.2. İklim Tasarım İlişkisi	13
2.1.1.3. İklim Bölgeleri ve Konut Tasarım İlişkisi	14
2.1.2. İklim Etmeni ve Kullanıcı Gereksinimi . .	26

BÖLÜM III- DİYARBAKIR'DA DOĞAL VE YAPMA ÇEVREYE

BAĞLI ETMENLER VE İKLİM	27
3.1. DİYARBAKIR'IN KONUMU, TOPOGRAFIK VE JEOLOJİK	
YAPISI	27
3.1.1. Bölgesel ve Kentsel Konum	27
3.1.2. Topografik Durum	28
3.1.3. Jeolojik Yapı	28
3.2. DİYARBAKIR'DA İKLİM	30
3.2.1. Güneş Etkisi	31
3.2.2. Isı ve Sıcaklık	31
3.2.3. Nem ve Yağış	32
3.2.4. Rüzgar ve Rüzgar Etkileri	33
BÖLÜM IV- ESKİ DİYARBAKIR SUR İÇİ KONUTLARINDA	
İKLİMİN TASARIMA ETKİSİ	34
4.1. SUR İÇİ YERLEŞME YAPISI	34
4.2. EVLERİN BİRBİRLERİNE GÖRE KONUMU	37
4.3. SOKAK YAPISI	41
4.4. YÖNLENDİRME	43
4.5. İKLİMİN BİÇİMLENMEYE ETKİSİ	43
4.6. MEKANSAL ÖZELLİKLER	47
4.7. DUVAR BOŞLUKLARI VE CEPHELERİN DÜZENLENMESİ . .	69
BÖLÜM V- SONUÇ VE ÖNERİLER	83
5.1. SONUÇ	83
5.2. ÖNERİLER	86
YARARLANILAN KAYNAKLAR	88
ÖZGEÇMİŞ	90

ÖZET

Konut tasarımı, bilindiği gibi toplumsal, ekonomik ve doğal etmenler sonucu ortaya çıkar. Ancak bu etmenlerin etki dereceleri, yaşanan yerin koşullarına göre değişim gösterir.

Doğal etmenler içinde yer alan iklim koşulları, her dönemde yapının kuruluş düzenini etkiler nitelikte olmasına rağmen tasarım aşamasında genellikle geri planda kalmıştır. Oysa bazı tasarımlarda iklim belirleyici etmen olup, tasarıma doğrudan yön vermiştir.

Bunun güzel bir örneğini, eski Diyarbakır Suriçi konutlarında görmek mümkündür.

Çalışma, başlangıçta iklim-tasarım ilişkisini genel anlamı ile ele almış, yerleşme düzeninden doğrama seçimine kadar büyük etki alanı oluşturan bu etmenin, evlerin tasarımında ve biçim almasında en önemli etmen olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Böylece; bu evlerdeki tasarım özelliklerinin örnek alınarak, il'de bundan sonra yapılacak tasarımlara yol gösterebileceği düşünülmüştür.

SUMMARY (İNGİLİZCE ÖZET)

As is already known, housing designs emerge as the result of social, economic and natural factors. However, the extent to which these factors are effective vary depending on the conditions of the particular place one lives in.

Although climatic conditions which are included in natural factors affect the constructional order of a building at each Stage, they have, in general, fell behind at the design stage. However, in some designs climate has been the determinant factor and has directly guided the design.

A good example to this may be seen in the ancient housings inside the city walls of Diyarbakır.

This Study has initially dealt with the climate-design relationship in general terms and has aimed to bring to light that this factor which constitutes a great sphere of influence from the lay-out plan to the selection of woodwork is the most important factor in the design and shaping of housings.

It has been kept in mind that in this way the design features of these dwellings will be taken as an example and will guide future designs in the province.

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No:</u>	<u>Sayfa No:</u>
1. Dikdörtgen Plânlı Bir Yapı Çevresinde Rüzgar Hareketi	12
2. L Plânlı Yapı Çevresinde Rüzgar Hareketleri	12
3. Yapı Duvarındaki Yatay Çıkıntılar Üzerinde Rüzgar Etkileri	13
4. Sıcak-Nemli Bölgelerde Yapı Biçimini Karakterize Eden Şemsiye Formu	15
5. Sıcak-Nemli Bölgelerde Tasarımda Alınan Önlemlerden Biri	15
6. Antalya Kale İçi, Karanlık Sokak'ta, Murat Çobanoğlu'na Ait Ev	17
7. Özdemir Mah. Biyıklı Mehmet Paşa Sok. No:156'da Bulunan Bir Ev	18
8. Bir Trabzon Evi	22
9. Kütahya'dan Bir Ev Plânı	24
10. Erzurum, Ali Bayram Evi Plânı	25
11. Diyarbakır'ın Vaziyet Plânı	29
12. Diyarbakır Kentinin Plânı	35
13. Ekrem Ocak Evi	44
14. Evin Kuzey Cephesi	44
15. Eski Diyarbakır Konutlarında U Tipi Plân	45
16. I Tipi Plân	46
17. L Tipi Plân	46
18. İç Avlulu Plân Tipi	46
19. Dış Avlulu Plân Tipi	47
20. Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok. 17 No'lu Ev'de Avlu	49

Şekil No:

Sayfa No:

21. Abdaldede Mah. Behram Paşa Sok.16 No'lu Ev'de "EYVAN"	51
22. Cahit Sıtkı Tarancı Evi'nde Yazlık ve Kışlık Bölüm	58
23. Eski Diyarbakır Evlerinde Dam ve Tavan Kesiti	60
24. Cahit Sıtkı Tarancı Evi Baharlık Bölümleri. .	62
25. Eski Diyarbakır Evlerinde Soguklukta, Selsebil	65
26. Eski Diyarbakır Evinde Havuz	68
27. Doğramanın Ortada ve Dışta Düzenlenmesi Durumu	74
28. Doğramanın İçte Olması Durumu	74

RESİMLER LİSTESİ

Resim No:	Sayfa No:
1. Özdemir Mahallesi Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No:156'da Bulunan Evin Avlu, Eyvan ve Yazlık Bölmüleri	19
2. Evin Güney Cephesi (Kışlık Bölüm)	19
3. Evin Havuzlu Avlusundan Bir Görünüm	20
4. Pabuççu Hacı Bekir Evi (Urfa)	20
5. Abdülkadir Hakkari Evi (Urfa)	21
6. Trabzon'dan Bir Ev	23
7. C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Avlu	26
8. Eski Diyarbakır Sur İçi Yerleşme Yapısı	36
9. Eski Diyarbakır Sur İçi Yerleşme Yapısı	36
10. Sur İçinin Bir Bölümünde Evlerin Yerleşim Düzeninden Görünüm	37
11. Behram Paşa Konağı'nın Diğer Evlerle İlişkisi	37
12. İki Komşu Evin Birbirleri ile Olan Konumu	38
13. Evlerin Birbirlerine Göre Konumu	38
14. Abdaldede Mah. Behram Paşa Sok. 17 No'lu Evin Üstten Görünüşü	39
15. Behram Paşa Sokak'ta Bir Evin Şahnişi	40
16. Evlerin Sokak Cephesinden Görünüm	40
17. Puşucu Sokak'tan Görünüm	41
18. Özdemir Mah. Yağcı Sokak'ta Kabaltı	42
19. Sur İçinde Bulunan Bir Sokağın Üstten Görünüşü	42
20. Özdemir Mah. Altay Sok. 2 No'lu Ev	45
21. Cemil Paşa Konağı'nda Avlu	48

22. Eski Diyarbakır Evinde Avlu-Yapı İlişkisini Gösteren Resim	49
23. Cemil Paşa Konagi'nda Avlunun Üstten Görünümü	50
24. Özdemir Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No:156'da Bulunan Evin Eyvanı	51
25. Abdaldede Mah.Behram Paşa Sok. 16 No'lu Evin Eyvanından Görünüm	52
26. Tek Kemerli Eyvan	53
27. İki Kemerli Eyvan	53
28. Uç Kemerli Eyvan	54
29. Behram Paşa Konagi'nda Eyvan	55
30. Özdemir Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sokak'ta 17 No'lu Evin Kışlık Bölümü	56
31. Ziya Gökalp Mah.Tuzcular Sok.No:5'te Bulunan Evde Kışlık Bölüm	56
32. C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Kışlık Bölüm	57
33. C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Yazlık Bölüm	59
34. Cemil Paşa Konagi'nda Toprak Dam Ürtüsü	60
35. Özdemir Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. 16 No'lu Evin Yazlık Bölümü	61
36. C.Sıtkı Tarancı Evi Sonbaharlık Bölümü	62
37. Aynı Evin İlbaharlık Bölümü	63
38. C.Sıtkı Tarancı Evi Mutfağından Görünüm	64
39. C.Sıtkı Tarancı Evi Serdap Bölümünde Şadırvan	66
40. Özdemir Mah.Altay Sok.2 No'lu Evin Avlusunda Yer Alan Sekiz Köşeli Havuz	66
41. Aynı Evde Havuzun Yakından Görünüşü	67
42. Elips Biçiminde Havuz	67
43. Dikdörtgen Biçiminde Havuz	68
44. Havuzların Kadeh Bölümünden Detay	69

<u>Resim No:</u>	<u>Sayfa No:</u>
45. Diyarbakır Evinin Avluya Açılan Bölümünde Pencere Düzeni	71
46. Pencerelerin Cephe İçindeki Yeri	71
47. Üzdemir Mah. Sabuncu Sok.No:26'da Bulunan Evin Yazlık Bölümünde Pencere Düzeni	72
48. C.Sıtkı Tarancı Evi Baharlık Bölümünde Tepe Penceresi	73
49. Doğraması Dışta Bulunan Bir Pencere Düzeni	74
50. Doğramanın İçte Bulunduğu Pencere Düzeni	75
51. Pencere Düzeninde Doğrama-Çengel İlişkisi	76
52. C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Renkli Tepe Penceresi	77
53. Behram Paşa Konağı'nda Pencere Düzeni	78
54. Aynı Pencerenin Başka Bir Açıldan Görünümü	78
55. Göçmen Sok.No:17'deki Evde Özenle Düzenlenen Bir Oda Kapısı	79
56. C.Sıtkı Tarancı Evi'nin Yazlık Bölümünde Kapı Düzeni	80
57. Cevat Paşa Mah. Çelikmen Sok.No:14'deki Evin Yazlık Cephesi	81
58. Camii Kebir Mah.Ziya Gökalep Sok. 1 No'lu Ev	81
59. Behram Paşa Sok. 21 No'lu Ev	82

BÖLÜM I

GİRİŞ :

1.1. SORUNUN BELİRLENMESİ

Yapının tasarlanmasını, biçimlenmesini sağlayan çevresel etmenler genelde, doğal ve insana bağlı olmak üzere iki grupta incelenebilir.

Biçimlenmeyi değişik ekonomik koşullar, sosyo-kültürel oluşumlar yanında iklim, jeolojik yapı, topografik konum gibi doğal çevre etmenleri belirler. Bunların içinde, her dönemde, yapıların tasarımına ve biçimlenmesine yön veren en önemli etmenlerden biri yaşanan yerin İKLİM'i olmuştur.

Sözcük anlamıyla iklim; «Atmosferde oluşan ve birbiri ile ilgili (sıcaklık, basınç, rüzgar vb.) bir takım olaylar dizisidir»(1).

İklim etmeni, yüzyıllardan bu yana yapıları sezgisel olarak zorlamış, tasarım ve üretimini etkileyerek mimaride farklılığa yol açmıştır. Değişik iklim bölgelerinin koşulları, yapılar arasında, kendine özgü bir biçim ayrılığı getirmiştir. Örneğin; Kuzeydeki yerleşmelerde doğaya ve güneşe açık, buna karşın rüzgarı perdeleyecek bir tasarım gözlenirken, Güneydoğu'da yerleşme dışa kapalı, içe dönük bir

---

(1) Ataman DEMİR, "Güneş Işınımından Korunmak Ve Yararlanmak Amacıyla Mimaride Alınan Tedbirler Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.G.S.A. İstanbul, 1973), s.3.

yapılaşmanın yanında olabildiğince daralan gölgeli sokaklar, serin rüzgarları alabilecek bir planlama ile kendisini hissettirir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde farklı etmenler, değişik alanlarda tasarımı yönlendirmiştir. Bunun yanında iklim koşulları, Eski Diyarbakır evlerinin yerleşiminde, biçimlenişinde ve kendine özgü bir mimari tarzın doğmasında en önemli etmen olmuştur.

Sözü edilen evler incelenirken, iklim ve tasarım ilişkisi üzerinde ayrıntılı biçimde durulmadığı gözlenmiş, evlerin bu değişik yönü ile incelenip araştırılması uygun görülmüştür.

1.2. ÇALIşMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, Eski Diyarbakır Evlerinin tasarımı ile iklim ilişkisinin kurulmasıdır. Bunun sonucunda koşulları önemli ölçüde değişmeyen iklim etmeninin, bugünün yapılarında nasıl değerlendirilmesi gerektiği belirlenmiş olacaktır.

1.3. ÇALIşMANIN ÖNEMİ

Diyarbakır'da en önemli çevresel etmen olan iklim koşulları, bugünün yapılarının tasarımında, eski yapılarda görülen duyarlılıkla ele alınmamaktadır. Sonuçta; ülkenin her bölgesinde Diyarbakır'da olduğu gibi insana yeterli konforu

1.4. VARSAYIM

Bu çalışma, Eski Diyarbakır evlerinin tasarımında ve biçim almasında en önemli etmenin iklim koşulları olduğu varsayımına dayanmaktadır.

1.5. SINIRLILIKLAR

Çalışma; Diyarbakır Kenti, Sur içi eski konutları ve çevresel etmenlerden biri olan iklim ile sınırlandırılmıştır.

1.6. ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, çalışmanın niçin yapıldığı, amacı ve önemi açıklanmıştır. Konunun inceleniş yöntemi ve sınırlılıklar yine bu bölümdedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, tasarıma etki eden çevresel etmenler farklı boyutları ile ele alınmıştır.

Üçüncü bölümün konusu, Diyarbakır'da doğal ve yapma çevreye bağlı etmenlerden iklim koşullarıdır.

Örnek olarak seçilen Eski Diyarbakır Sur içi konutlarında, iklim-tasarım ilişkisi ve bu ilişkinin etkileri plan ve fotoğraflarla dördüncü bölümde anlatılmıştır.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise, incelenen evlerdeki iklim-tasarım ilişkisine ait çözümler ile bu çözümlerin il'de, bundan sonra yapılacak konut tasarımlarına nasıl uyarlanabileceği önerilerle açıklanmıştır.

BÖLÜM II

ÇEVRESEL ETMENLER VE TASARIM İLİŞKİSİ

2.1. ÇEVRESEL ETMENLER

Yapı tasarımının hedefi, insanların fiziksel, sosyal, psikolojik, ekonomik gereksinmelerini karşılayarak, doğal çevre koşulları ile bütünlük sağlamaktır.

Yapı, kullanıcı gereksinmelerine yanıt getiren bir yapma çevredir. Yapının amacı insana konforlu bir çevre yaratmak olduğuna göre, onu kullanacak kişilerin gereksinmelerinin neler olduğunun önceden bilinip, tasarımın ona göre yönlendirilmesi gerekir. Tasarıma yön veren kullanıcı gereksinimleri, çevresel etmenler sonucunda ortaya çıkar. Çevresel etmenler, beş gruba ayrılır(2).

- o Doğal ve Yapma Çevreye Bağlı Etmenler
- o Kullanıcıya Bağlı Etmenler
- o Siyasal, Yasa ve Kurumlara Bağlı Etmenler
- o Kaynak Sistemine Bağlı Etmenler
- o Finansmana Bağlı Etmenler

Çevresel etmenler içinden iklim, tasarımı iki kısımda etkilemiştir. Bunlar; doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler ve kullanıcı gereksinimidir.

---

(2) Erkan ÜZKAN, Yapım Sistemlerinin Seçimi İçin Bir Yöntem, (K.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Trabzon, 1976) s.240-41.

2.1.1. DOĞAL VE YAPMA ÇEVREYE BAĞLI ETMENLER

İlk konut biçimlenmesinde zorunlu olarak, doğal koşulların yarattığı ve sınırladığı olanaklardan faydalanılmıştır. Bu durum, günümüzde ve gelecekte güncelliğini her zaman koruyacak niteliktedir.

Konutun yer seçiminden kullanım aşamasına kadar geçen süreç içinde, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, farklı etkilerle tasarıma yön vermişlerdir. Örneğin; topografik ve jeolojik durum, yapı-zemin ilişkisini etkilerken, iklim koşulları, yapının konumunu, biçimini, malzemesini ve gidecek duvar boşluğunu etkiler hale gelmiştir.

Konutun düzenlenmesini, tasarım aşamasında biçim almasını sağlayan, doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler şunlardır:

A- YERLEŞMELER

- o Bölgesel ve Kentsel Konum
- o Topografik Durum
- o Jeolojik Yapı
- o Yapı Grubu
- o .....

B- İKLİM DURUMU

- o Güneş Etkisi
  - oo Güneşlenme Süresi
  - oo Doğal Işıklandırma
  - oo Yapay Işıklandırma
  - oo Renk, Parlaklık
  - oo Radyasyon
  - oo .....

- o Isı ve Sıcaklık
  - oo Doğal Isı (Sıcaklık Durumu)
  - oo Isıtmadan Doğan Isı
  - oo Eylemler İçin Gerekli Isı
  - oo Kimyasal Olaylardan Doğan Isı
  - oo .....

- o Su, Nem ve Yağış
  - oo Hava Nemi
  - oo Yağış Durumu (yağmur, kar, dolu vb.)
  - oo Kuraklık Durumu
  - oo .....

C- SES

- o Darbe Sesi
- o Havadan Yayılan Ses
- o Ritmik Ses
- o Ses Sızması
- o .....

D- ELEKTRİK

- o Elektrik Akımı
- o Statik Elektrik
- o Yüksek Voltaj
- o Elektrik Kaçağı
- o .....

E- KATI ZARARLILAR

- o Toz, kum vb.
- o Çamur

- o Kimyasal Maddeler
- o .....

F- YÜKLER VE KUVVETLER

- o Kendi Ağırlığı
- o ..... (3)

2.1.1.1. İklim ve İklim Bileşenleri

İklim, daha önce belirtildiği gibi atmosferde oluşan ve birbiri ile ilişkili birtakım olaylar dizisi olması yanında, yeryüzünün herhangi bir noktasında meydana gelen, meteorolojik olayların da bütünüdür(4).

Yapı tasarımını doğrudan etkileyebilen bu doğal etmen, dört ana bileşenden meydana gelmiştir(5). Bu bileşenler:

- o Güneş Etkisi
- o Isı ve Sıcaklık
- o Nem ve Yağış
- o Rüzgar ve Rüzgar Etkileri'dir.

Özkan'ın iklim durumu ile ilgili gruplamasında rüzgar etkisine değinilmemiştir. Ancak Berköz, iklimi bileşenlerine ayırdığı gruplamasında rüzgarı da bu grubun içine almıştır. Bu bakımdan konunun sağlıklı bir biçimde incelenebilmesi için, rüzgar bileşeni de diğer bileşenlerle beraber ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

---

(3) E. ÜZKAN, Ün.Ver., s.26.

(4) Eşher BERKÖZ, Güneş Işınımı Ve Yapı Dizayını, (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1983), s.26.

(5) Aynı, s.27.

o Güneş Etkisi

Güneş etkisi, iklim koşulları ile güneş ışınımları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yapılar üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı hedefleyen, en önemli doğal etmenlerden biridir. Bu etmenin incelenebilmesi için güneş ışınımının ve etkilerinin bilinmesi, konunun açıklanması bakımından önem kazanmaktadır(6).

Güneş ışınımı, dalga boyları ve enerji değerleri farklı bir dizi halinde uzaya yayılır. Bu enerjinin yarısı, atmosfer tarafından tekrar uzaya yansıtılır diğer yarısı da, atmosferi geçerek yeryüzüne ulaşır.

Bu ışınımların yeryüzüne yaptığı etkileri;

- o Aydınlatıcı etki
- o Biyolojik Etki
- o Isıtıcı Etki

olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür(7).

Yapıya, doğal ısı kaynağı olarak etki yapan direkt güneş ışınımının,

o İç iklim koşulları bakımından ısı ihtiyacı olduğu devrede; direkt ışınımın yapıya etkisinin maksimuma çıkarılması,

---

(6) Vildan OK, "İklimsel Karaktere Bağlı Olarak Optimum Performans Gösteren Yerleşme Yoğunluğunun Belirlenmesinde Geliştirilen Bir Yöntem", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. İstanbul, 1984), s.4.

(7) Ziya GÜRLER, "İklim Yapı İlişkilerinde Güneş Faktörü ve Antalya İli Uygulama Yöntemleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.G.S.A. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1977), s.22.

o Isı ihtiyacı olmayan devrede, yapı dış yüzeylerinde ve iç mekanlarda, direkt ışınım ile kazanılan ısının minimuma indirilmesidir(8).

o Isı ve Sıcaklık

Atmosfer katlarına ve yeryüzüne çarpan güneş ışınımı, ısı enerjisi haline dönüşür.

Sözcük anlamıyla ısı; mevcut sıcaklık farkı yardımı ile bir mahalden diğer bir mahale geçen enerji şeklindedir(9).

Sıcaklık ise; ısı enerjisinin hareketini sağlayan bir potansiyel enerjidir(10).

Sıcaklığın, güneş ışınlarının yerküreye ulaşmasında geçirgenlik görevi yaptığı için, ısının oluşumunda önemli bir etkinliği vardır.

Sıcaklık, iklim etmeninin en önemli bileşenlerindedir. Güneş ışınımının meydana getirdiği ısı ve sıcaklık bileşenleri, yeryüzüne farklı şekilde etkiler yaparlar. Bu farklılığa neden olan faktörler şunlardır(11):

- o Bulunulan yerin coğrafi enlemi,
- o Bulunulan yerin yükseltisi,
- o Kara ve denizlerin etkisi,

---

(8) E. BERKÖZ, Ün.Ver., s.44.

(9) TS 825 Binalarda Isı Etkilerinden Korunma Kuralları (1975), s.53.

(10) Z. GÜRLER, Ün.Ver., s.2.

(11) Aynı, s.32.

o Bitki örtüsünün etkisi,

o Rüzgarlar ve hava kitlelerinin etkisi

Yukarıda belirtilen faktörler, yeryüzünde herhangi bir bölgenin diğer bir bölgeden farklı ısı almasına neden olur.

Yapı, dış hava sıcaklığının değişen değerlerine göre ısı kazanır ya da kaybederken, güneş ışınımının etkisi altında daima ısı kazanır. Yüzeylerin ısı kazanması, tasarım sırasında yapının yön, plan ve biçiminin saptanmasında önemli rol oynar(12).

Isı ve sıcaklık oranlarının bölgeler arası farklılıklar göstermesi, yapı tasarımında farklı önlemlerin alınmasını gerektirmiştir. Örneğin; soğuk iklim koşullarının hüküm sürdüğü kuzey ülkelerinde, konutlar dış çevreye kapatılıp, olabildiği kadar korunularak sıcak bir yönde konumlandırılır. Diğer yandan sıcaklığın etkisindeki güney ülkelerinde konutlar, açıkta bırakılarak, kuzey veya kuzey doğuya yönlendirilmiştir(13).

o Nem ve Yağış:

İnsanın konfor ortamını etkileyen önemli etmenlerden birisi nemdir. Nem, su buharı yoluyla oluşur. Su buharı atmosfere rüzgarla yayılır ve atmosferde yükseldikçe azalma gösterir. Dış havadaki nem, iç hava konfor ortamını doğal vantilasyon, sızma ve yapı kabuğu yardımıyla etkiler(14).

(12) Z. GÜRLER, Ün.Ver., s.48.

(13) VITRUVIUS, Mimarlık Üzerine On Kitap (Şevki Vanlı, Mimarlık Vakfı Yayınları:2, 1990), s.121.

(14) Z. GÜRLER, Ün.Ver., s.46.

Nemin fazla olduğu bölgelerde, yapı tasarımı sırasında rüzgar etmeni dikkate alınır. Özellikle, yerleşmelerde yapı çevresi açılarak hava sirkülasyonu ile nem fazlalığı azaltılmış olur.

Yağış, sözcük anlamıyla: "havadaki su buharının yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yeryüzüne düşmesi"dir(15). Yağışlar genellikle yağmur, kar, dolu olarak görülür. Yağışın niteliği bölgelere göre değişim gösterebilir. Fazla yağış alan bölgelerde yapının dış kabuğunun korunup iç hacimleri etkilememesi amaçlanır. Örneğin; yağmurların sıkça yağdığı Karadeniz bölgesinde,yapıların çatıda yapılan geniş saçaklarla korunması gibi birtakım önlemler, yapı tasarımının sağlıklı olabilmesi için gereklidir.

o Rüzgar ve Rüzgar Etkileri

Güneşin dünyayı ısıtması ile meydana gelen farklı basınç, havanın yüksek basınç bölgesinden alçak basınç bölgesine doğru kayması sonucu hava hareketini oluşturur. Bu harekete «rüzgar» adı verilir(16).

Rüzgar, yerleşme düzeni, yönlendirme, yapının biçimlenişi gibi mimari olguları etkileyen bir iklim bileşenidir. Rüzgarın en olumlu etkisi, temas ettiği yüzeyleri serinletmesi ve havadaki nemi kurutarak konfor ortamını oluşturmasıdır. Yapı biçiminin oluşumunda rüzgarın da değerlendirilmesi

---

(15) Türk Dil Kurumu (Ankara,Türk Tarih Kurumu,1988), s.1577

(16) Necati ŞEN, "Yapı Strüktürüne Biçimleniş ve Kabuk Olarak İklim Etkisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1967), s.5

gerekir. Buna göre yapının:

o Rüzgar etkilerine ve güneş ışınımına bağlı yönlendirilmesi,

o Hava sirkülasyonunun, gereksinmenin duyulduğu alanlara yönlendirilmesi,

o Rüzgar doğrultusuna göre yerleştirilmesi,

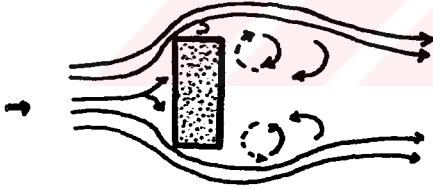
o Açıklıklarında ve yönlendirilmesinde basınç alanlarının dikkate alınması,

o Doğal havalandırılması,

o Bitkisel doku ve çevrenin yapısal boyutları,

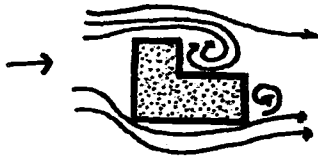
gibi konularda olumlu özellikler taşımasında yarar vardır(17).

Şekil 1.2.3. Bazı biçimlenmeler ile rüzgar ilişkisini göstermektedir.

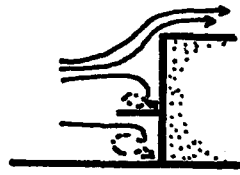
Şekil -1-

Dikdörtgen Planlı Bir Yapı Çevresinde Rüzgar Hareketi (Newberry ve Eaton, 1974)

Şekil -2-

L Planlı Yapı Çevresinde Rüzgar Hareketleri (Newberry ve Eaton, 1974)

Şekil -3-
Yapı Duvarındaki Yatay Çıkmıntılar
Üzerinde Rüzgar Etkileri (Newberry
ve Eaton,1974)

2.1.1.2 İklim-Tasarım İlişkisi

Yapı tasarımının oluşumunda en önemli etmenlerden birisi İKLİM'dir. Tasarımın sağlıklı olabilmesi için bölgenin iklim koşullarına göre düzenlenmesi gerekir. Yapının üretileceği bölgenin iklimi hakkında bilgi sahibi olmadan yapılacak tasarım ve biçimlendirmenin, rasyonel bir sonuca ulaşması olanaksızdır(18).

Daha önce belirtildiği gibi iklim etmeninin bileşenleri (güneş etkisi, sıcaklık, nem, yağış, rüzgar), yapı tasarımına farklı şekillerde etki yapar. Yapı, bu etkiler altında bölgenin diğer koşulları ile birlikte belirli bir karakter kazanır. Bu karakter yapının;

- o yönü
- o biçimi
- o dış yüzü ve
- o çevresinde,

bölge iklim koşullarına göre alınmış önlemlerle, halkın sosyal yaşantıları ve bölgeye özgü yapı malzemeleri ile oluşturduğu bir bütünü ifade eder(19).

---

(18) Aliye Pekin ÇELİK, İklimle Dengeli Bina Tasarımında Mahoney Tablolarının Türkiye'ye Uyarlanması, s.110.

(19) E. BERKÖZ, Ün. Ver., s.22.

Anadolu'da birkaç değişik iklim bölgesi vardır. Bu nedenle, her değişik iklim bölgesindeki yapılarda karakter farklılığı görülür. Yapının iklim özelliklerine göre değişik karakterler oluşturması, alınan önlemlerin bir sonucudur(20). Böylece farklı iklim özellikleri, İstanbul evini Urfa evinden, Bursa evini de Erzurum evinden ayırmıştır.

Bu nedenle iklim tipleri ve tasarım ilişkisinin ayrıntılı biçimde araştırılması, farklı mimari karakterlerin oluşumunu belirgin olarak ortaya koyacaktır.

2.1.1.3. İklim Bölgeleri ve Konut-Tasarım İlişkisi

İklim ve çevre koşulları, birbirine benzemeyen yapı biçimleri oluşturur. Bu oluşum, yer ve zaman bakımından farklılık gösterdiği gibi, yaşam biçiminden de etkilenir.

Dünya üzerindeki iklimleri, beş bölgeye ayırmak mümkündür(21):

- o Sıcak - nemli iklim bölgeleri
- o Sıcak - kuru iklim bölgeleri
- o Ilıman iklim bölgeleri
- o Serin - karlı iklim bölgeleri
- o Çok soğuk iklim bölgeleri (kutup bölgeleri)

o Sıcak - Nemli İklim Bölgeleri:

Sıcak-nemli bölge iklimi iki ayrı türdedir. Muson karakteri taşıyan bölgelerde yılda, bir ya da iki devrede yağış görü-

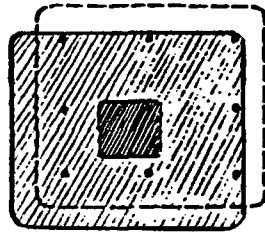
(20) Lütfü ZEREN, "Türkiye'de İklimle Dengeli Mimari Uygulama", (Teblig, TÜBİTAK VI.Bilim Kongresi-İnşaat Seksiyonu, İzmir: 1977), s.41.

(21) Z. GÜRLER, Ün.Ver., s.26.

lür. Ormanlık bölgelerde ise yağış sürekli dir.

Bu bölgelerin özelli ği, rahatsız edici sıcaklık ile birlikte nem fazlalığının bulunmasıdır. Böylece, iki sorunun birlikte çözümü gerekmiştir.

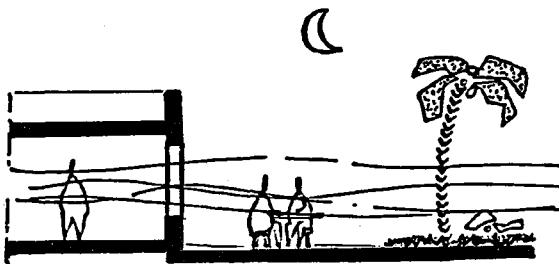
Güneş etkisi ve nenden kaynaklanan bu sorunların çözümü için bazı düzenlemelerin gereklili ği ortaya çıkmıştır.

Bazı sıcak-nemli bölgelerde şemsiye formu, yapıyı dik güneş ışınlarından ve yağıştan koruyarak bu iklim tipi için en uygun yapı biçimini oluşturmuştur (Şekil 4).

Şekil-4- Sıcak-Nemli Bölgelerde Şemsiye Formu

Bu iklim bölgesinin bir özelli ği de, gece ve gündüz arasındaki ısı de ğişim azlığı nedeniyle hava dolaşımına gereksinim duyulmasıdır.

Sıcak-kuru iklim bölgesinde kapatılan düşey yapı elemanları, bu iklim bölgesinde hava akımını sağlamak için açılır (Şekil 5)

Şekil -5- Sıcak-Nemli Bölgelerde Tasarımda Alınan Önlemlerden Biri

Ayrıca bu bölgelerdeki konutları, güneş ve nem'den korumak için yalıtıcı çatı örtüsü ve yapı çevresinin açılması

biçiminde düzenlemeler aranmıştır(22).

Yurdumuzda bu iklim bölgesine örnek olarak Adana, Antalya, Mersin gibi Akdeniz'de yer alan güney illerini vermek mümkündür.

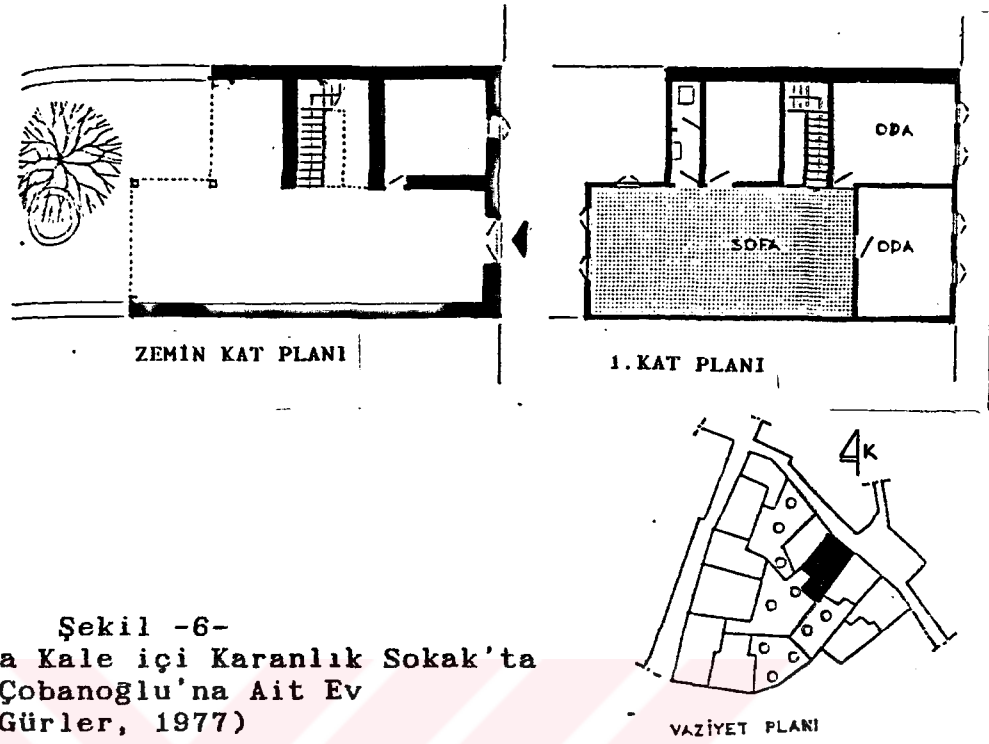
Güney Anadolu'da yapı karakterini etkileyen doğal koşullar, bölgeye özgü bir çevreyi oluşturur. Bu bölgenin aşırı sıcak ve nemli oluşu, hem yapı çevresinin oluşturulmasında hem de, yapısal düzenin ve malzemenin seçiminde özel çözümleri gerektirmiştir. Ahşap ve taş ısı yalıtımı ve çevreye uyumu ile dikkati çeker.

Örnek olarak sıcak-nemli iklim bölgesinde yer alan Antalya ilinde şu tasarım özellikleri gözlenmektedir:

Tarihi kale içinde yer alan sokakların ve yapıların birbiri ile olan ilişkileri incelendiğinde, sokakların büyük bir bölümünün egemen rüzgar yönü (güneydoğu) doğrultusunda geliştiği görülür.

Evler, sokağın iki tarafında yer almış ve egemen rüzgara açık bırakılan bahçelere yönlendirilerek dışa açılmıştır. Evlerin belirgin özelliği olan sofalar da, bu bahçelere açılarak rüzgardan yararlanılmıştır.

İki sokak arasında bir parsel içinde bulunan evlerde, duvar boşlukları artırılarak etkili bir hava dolaşımı sağlanmıştır(Şekil 6).

Şekil -6-
Antalya Kale içi Karanlık Sokak'ta
Murat Çobanoğlu'na Ait Ev
(Ziya Gürlü, 1977)

o Sıcak-Kuru İklim Bölgeleri:

Bu bölgelerde yağış pek görülmez. Yılın belli zamanlarında kuvvetli kuru rüzgarlar eser. Günlük sıcaklık çok yüksektir(23).

Sıcak-kuru iklim bölgelerinde konutlar, birbirine oldukça yakın, birleşik ve grup halinde bir düzenlemeyi gerektirir. Güneşin yakıcı etkisinden korunmak için sıcaklığın, konutun içine en az oranda iletilmesi amaçlanmıştır. Bu iklim tipinde en önemli tasarım ilkesi gölgelik alanlar oluşturmaktır.

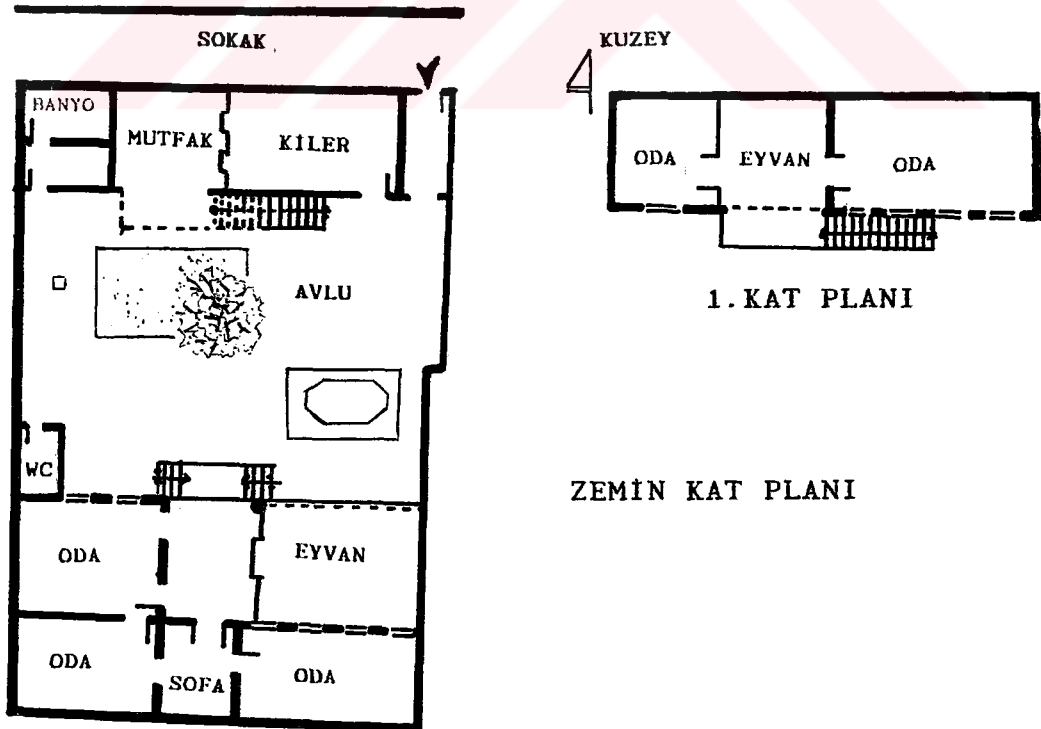
Yurdumuzda bu iklim tipine, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde

yer alan Diyarbakır, Urfa, Mardin gibi illeri vermek mümkündür.

Bu illerde yer alan konutların biçimlenmesinde belirleyici etmen olan iklim koşulları, evlerin bir avlu çevresinde, eyvanı, havuzu ve dışa kapalılığı ile kendine özgün bir konut tarzı oluşturmuştur.

Evler birbirlerine oldukça yakın konumlandırılarak sokakta ve komşu evlerde gölgelik alanlar artırılmıştır. Bunun yanında yazlık, kışlık bölümlere ayrılarak uygun bir biçimde yönlendirilmiştir.

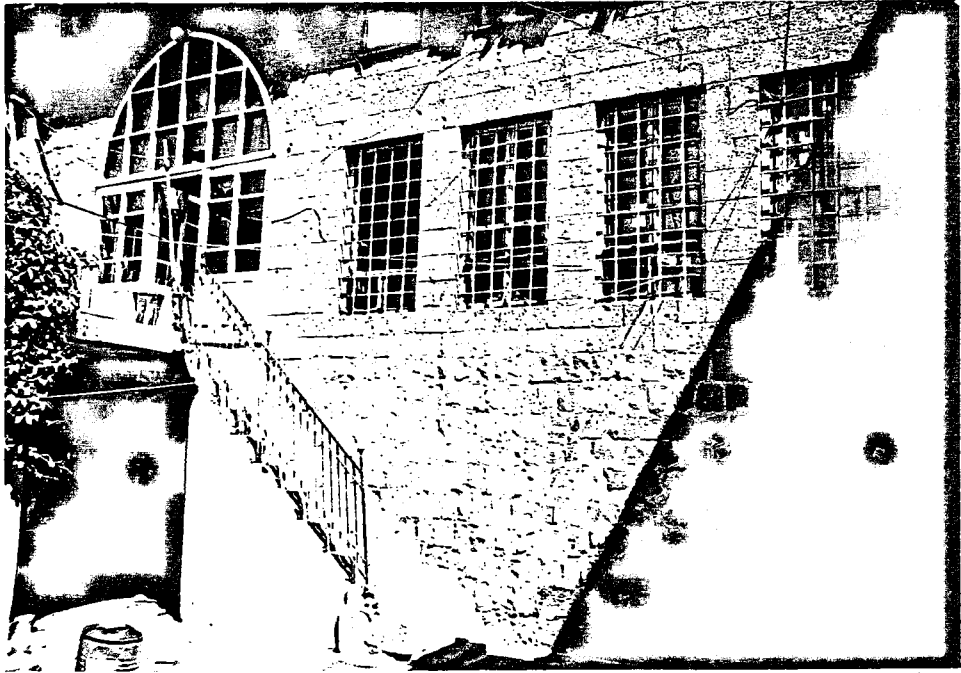
Bu iklim tipine ait örnekler, Diyarbakır ve Urfa evlerinden seçilmiş, iklim-tasarım özellikleri bu evler üzerinde irdelenmiştir(Şekil 7).

Şekil -7- Özdemir Mahallesi Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No.156'da Bulunan Bir Ev (Diyarbakır)

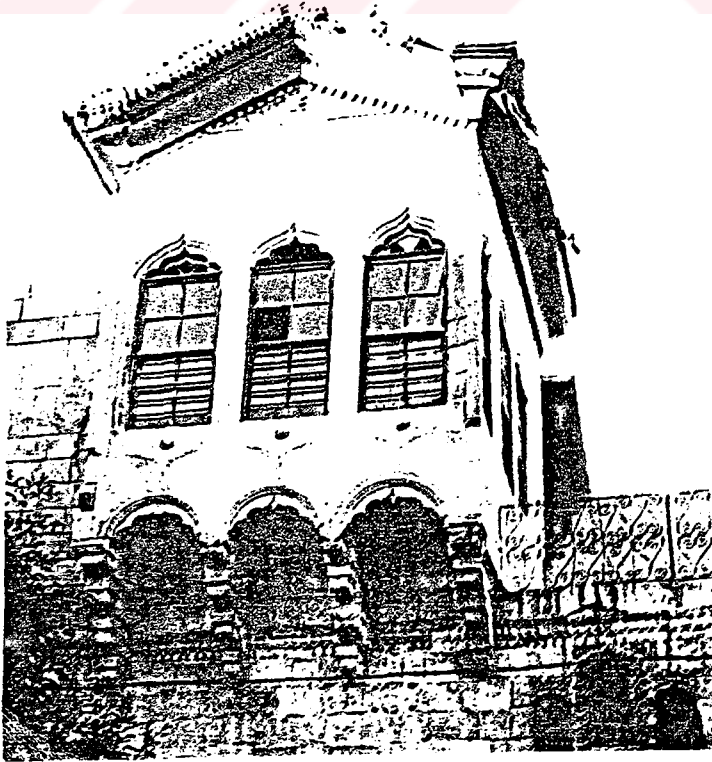
Resim -1-Evin Avlu, Eyvan ve Yazlık Bölümleri

Resim -2- Evin Güney Cephesi (Kışlık Bölümü)

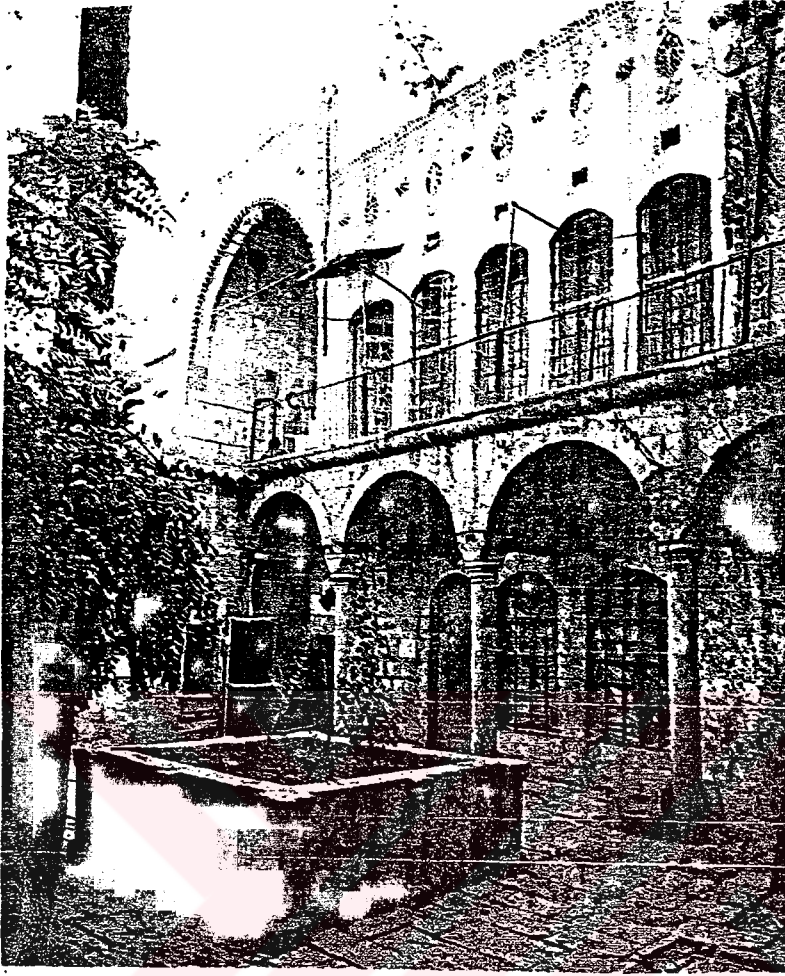

Resim -3- Evin Havuzlu Avlusundan Bir Görünüm

Resim -4-

Pabuççu Hacı
Bekir Evi
(Urfa)

Resim -5-

Abdulkadir
Hakkari Evi
(Urfa)

Avludan görü-
nüm

o Ilıman Bölgeler:

Yıllık sıcaklık farkının çok yüksek olmadığı iklim tipinin yaşandığı bölgelerdir.

Bu iklim bölgesi sıcak-kuru iklim bölgesinden farklı olarak, dağınık ve doğaya açık bir yerleşme özelliği gösterir.

Ilıman iklim bölgesi, nemli ya da kuru olmak üzere iki iklim bölgesine ayrılmıştır.

Ilıman nemli bölgelerin özelliği, ormanlık ve nisbeten bol yağışlı olmasıdır. Karadeniz Bölgesi, bu iklimin tipik bir örneğidir. Bu iklim bölgesinde yer alan Trabzon, Samsun, Rize, Giresun, Ordu gibi illerde evler, kendilerine özgü

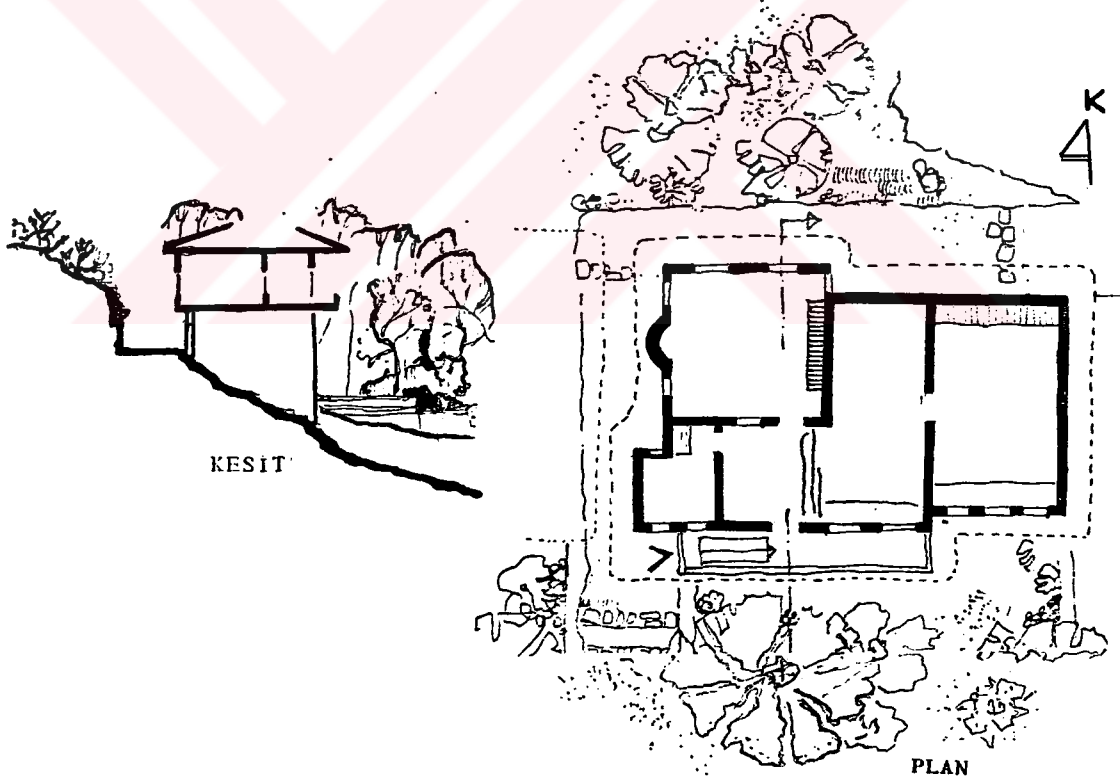

bir yapı biçimi oluşturmuştur.

Evler genelde iç sofalıdır. Bununla beraber Karadeniz evinin başlıca özelliği, plândan çok yapı tekniğindedir. Bölgenin doğal verileri ahşabın kullanımını öne çıkartmıştır(24).

Karadeniz evlerinde çoğunlukla alt kat kapalı-iyi korunmuş, üst kat ise açık-serin mekanlardan meydana gelir.

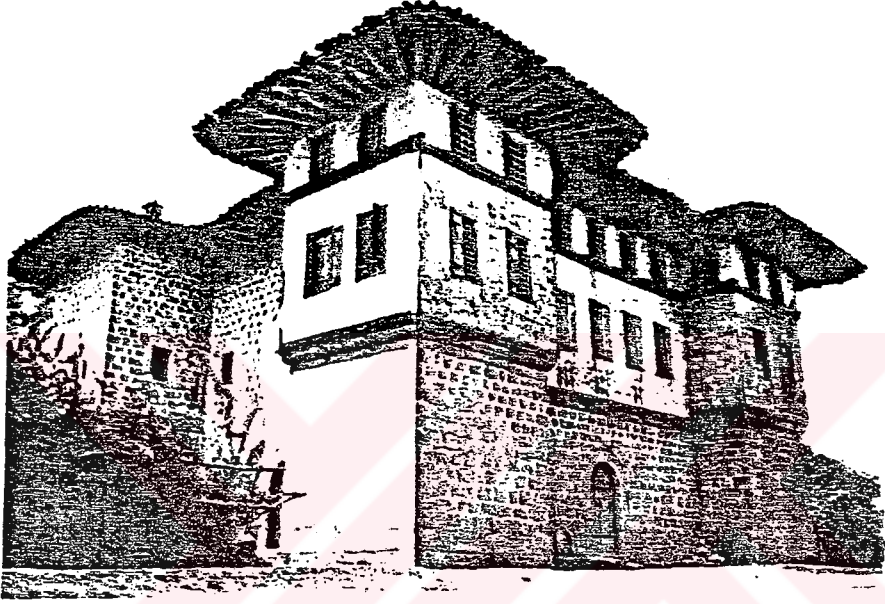
Doğayla arasında iyi bir ilişki kurulan ve dışa açık olan evlerde, uygun bir yönlendirme görülür. Örneğin; Trabzon ilinde evler, arazinin eğimine, doğaya ve iklimine uygun bir mimari oluşturmuştur (Şekil 8).

Şekil -8- Bir Trabzon Evi
(Ö. Küçükerman, 1988)

(24) Önder KÜÇÜKERMEN, Kendi Mekan Arayışı İçinde Türk Evi, (T.T.O.K. Yayını, Üçüncü Basım, 1988), s.26.

ilde, uzun süren yağışlardan dolayı evlerin bir yanı elden geldiğince kapalı tutulmuş, geniş saçaklar yardımıyla bina cephesi korunmaya çalışılmıştır. Evlerin zemin katı taş olup, üst katlar ahşaptır (Resim 6).

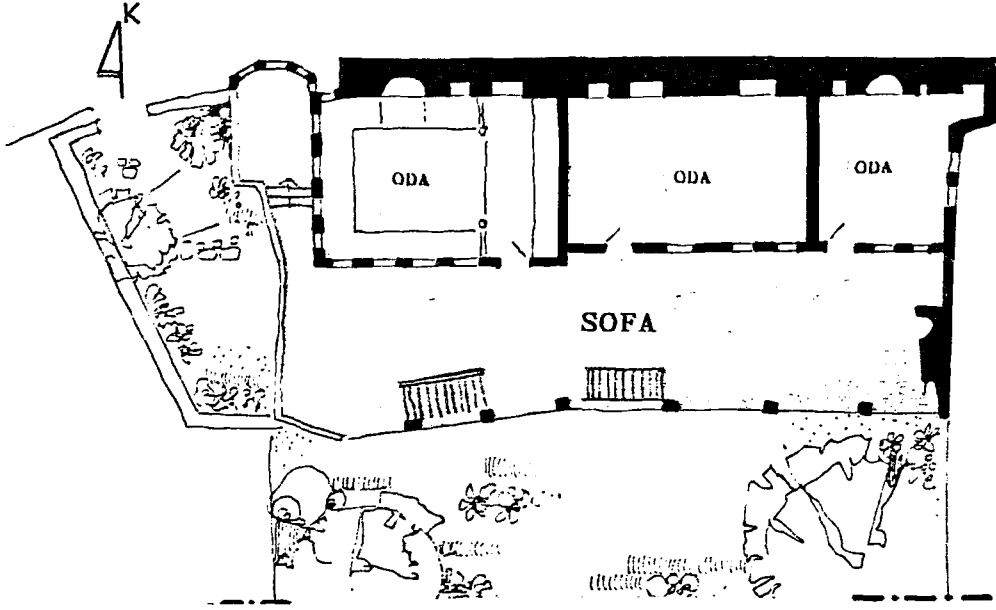
Resim -6-
Trabzon'dan
Bir Ev

Ilıman kuru iklim bölgesi, kendi içinde farklılık gösteren bir özellik taşır. Bu bölgede karasal iklim hüküm sürer. Ilıman nemli iklim bölgesinden farkı, kış aylarının çok soğuk geçmesidir.

Yapıların tasarımında karasal iklim koşullarından korunmak için, belirli bir doğrultuda toplanma ve uygun yöne yönelme gerekliliği ortaya çıkmıştır(25).

Bu iklim bölgesinde bulunan Kütahya ilinde, evlerde; mekanların korunması için sofa geniş tutulmuş, odalar geriye çekilmiştir. İklim koşullarından dolayı, yapının bir yanı dışa kapalı, diğer yönü ise bahçeye açıktır (Şekil 9).

(25) Ü. KUÇUKERMAN, Ün.Ver., s.71.

Şekil -9- Kütahya'dan Bir Ev Plânı
(Ö. Küçükerman, 1988)

o Serin-Karlı İklim Bölgeleri

Bu iklim bölgesinde yıllık sıcaklık ortalaması çok düşük olup, yağışlı ve serin bir iklim özelliği gösterir. Yağışlar genellikle kar şeklindedir.

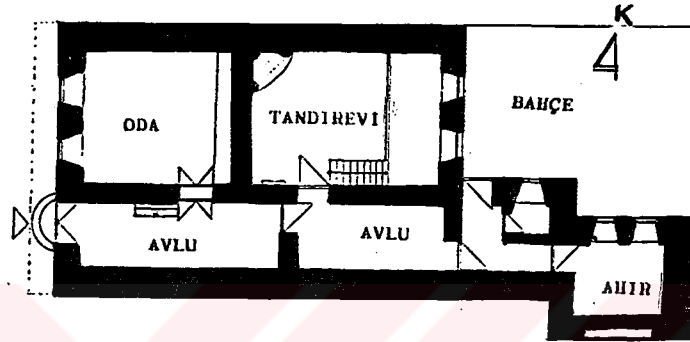
Bu bölge konutlarının ısı kazancını en çok, ısı kaybını ise en az düzeyde tutacak nitelikte olması gerekir. Duvar boşluklarının en aza indirilmesi, kapalı-iyi korunmuş mekanlar oluşturulması ve ısı yalıtımı için uygun malzeme seçimi, bu bölge konutlarının tasarım ilkelerini oluşturmuştur.

Bu iklim bölgesinin özelliklerini, Doğu Anadolu Bölgesinde görmek mümkündür.

Bu bölgede yer alan Erzurum, soğuk iklim tipinin en belirgin özelliklerini taşıyan illerimizden biridir.

Doğu Anadolu'nun soğuk iklimi, Erzurum evlerinin plânlanmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Evler, genellikle iki kat-

lıdır. Kalın taş duvarlar ve üstteki toprak örtü, evi oluşturan mekanları kalın bir kabuk şeklinde sarar(26).Böylece, uzun kış mevsiminin soğuğuna karşı önlem alınmıştır. Bunun sonucu olarak zemin kat, günlük yaşamın geçtiği alan haline getirilmiştir. Zemin katta avlu ile "tandır evi" adı verilen bölüm en önemli mekanlardır (Şekil 10).

Şekil -10- Erzurum, Ali Bayram Evi Plânı
(Haşim Karpuz, 1989)

Sıcak-kuru iklim bölgesinde açık düzenlenen avlu, bu evlerde soğuklara karşı kapalı tutulmuş, sofa küçülerek bir geçit mekanı haline gelmiştir. Cephelerde pencere boyutları küçülüp, içe doğru genişlemiş ve doğramalar çift yüzeyli yapılmıştır.

o Çok Soğuk Bölgeler

Sürekli kar ve don etkisi, bu bölge konutlarının ısı yalıtımını iyi sağlayacak nitelikte olmasını gerektirmiştir. Sürekli olan soğuk hava, mimari önlemlerden çok, yapay ısıtma önlemlerini gerekli kılar. Dünyada bu iklim tipine, kutup bölgelerini vermek mümkündür.

Türkiye'de ise, bu tür iklim özelliği gösteren il yoktur.

(26) Haşim KARPUZ, Erzurum Evleri, (Kültür Bakanlığı Yayınları:1051, Tanıtma Eserleri Dizisi:15, 1989), s.19.

2.1.2. İklim Etmeni ve Kullanıcı Gereksinimi

Yapının plânlanması sırasında dikkat edilmesi gereken önemli konulardan biri de, yapıyı kullanacak kişilerin gereksinimlerine bağlı olarak, iç iklim koşullarını gerekli düzeylerde tutacak önlemlerin alınmasıdır. Böylece, kullanıcıların faaliyetlerinden elde edilecek verim istenilen düzeye ulaşır. Bu durum, fizyolojik ve psikolojik rahatlığın tümü olarak tanımlanan, «konfor koşulları»nın sağlanması ile gerçekleşebilir(27). Bu koşulların sağlanması öncelikle iklimsel, sonra da diğer çevresel etmenlerin doğru belirlenmesine bağlıdır.

İklim etmeninin insanın ruhsal yapısı üzerindeki etkileri, en az fizyolojik etkileri kadar önemlidir. Örneğin; sıcak-kuru iklim bölgesinde bulunan Diyarbakır'da, evlerin dışa kapanması, kullanıcının doğayı, avluda, havuz, ağaç vb. elemanlarla yaratmasına neden olmuştur (Resim 7).

Resim -7- C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Avlu

(27) Hasan ŞENER, Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu ile Bir Yaklaşım, (İ.T.Ü. Mim.Fak. İstanbul, 1977), s.14.

BÖLÜM III

DIYARBAKIR'DA DOĞAL VE YAPMA ÇEVREYE BAĞLI ETMENLER VE İKLİM

Çevresel etmenlerin bir alt bölümü olan doğal ve yapma çevreye bağlı etmenler, yerleşme, iklim, ses, elektrik, katı zararlılar, yükler ve kuvvetler konularını kapsamına alır.

Çalışma iklim etmeni ile sınırlandırıldığı için tüm etmenlerin incelenmesi, konunun bütünlüğünü bozabileceği düşüncesiyle gereksiz görülmüştür. Ancak, iklim yerleşmelerle bağlantılı olduğundan, konunun bu yönüyle de değerlendirilmesi gerekir.

Yerleşme; Bölgesel ve Kentsel Konum, Topografik Durum, Jeolojik Yapı gibi konuları içerir.

3.1. DİYARBAKIR'IN KONUMU, TOPOĞRAFİK VE JEOLojİK YAPISI

3.1.1. Bölgesel ve Kentsel Konum

Diyarbakır İli, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta bölümünde bulunmaktadır. Komşularını Doğu'da Batman, Muş; Güney'de Mardin; Batı'da Urfa, Adıyaman, Malatya; Kuzey'de de Elazığ ve Bingöl oluşturur. Yüzölçümü 15.354 km² olan il, 37°30' ve 38°43' kuzey enlemleri ile 40°37' ve 41°20' doğu boylamları arasında kalmaktadır(28).

---

(28) Osman YALÇIN, Diyarbakır, (Üzyürek Yayınevi, İstanbul, 1959), s.44.

%37'sini dağların kapladığı il alanında, yüzde otuz bir dolayında verimli ovalar yer almaktadır. Güneydoğu Toroslarının kolları ile çevrilen il toprakları, Dicle nehrinin irili-ufaklı kolları ile sulanmaktadır.

Diyarbakır, hızla büyüyen illerimizden biridir. Nüfusu, 1990 yılı sayımlarına göre bir milyonu aşmıştır. Bu nüfus varlığı ile ülke nüfusunun binde onyedisini barındırmaktadır(29).

3.1.2. Topoğrafik Durum

Şehir, Karacadağ sönmüş volkan kütlelerinden sürüklenen bazalt lavlarının meydana getirdiği yaylanın doğu kenarında, Dicle vadisinden 100 m. yükseklikteki nehir yayının tepesinde yer alan bir düzlük üzerinde kurulmuştur (Şekil 11). Dicle ile bu düzlük arasında zemin, güneyde az bir eğimle alçalıp, güneydoğuya doğru sarp kayalık bir şekil oluşturur. Güney batı yönünde «Ben-u Sen» adı verilen, derinliği az olan bir sel çukuru, geniş bazalt platosunu ikiye böler.

3.1.3. Jeolojik Yapı

Diyarbakır, Dicle nehri tarafından oldukça derin oyulmuş, ve ikiye ayrılmıştır. Böylece Dicle vadisi, farklı iki jeolojik formasyonu birbirinden ayırmaktadır. Nehrin doğu kıyısında, yüksekliği 750 m.'yi geçmeyen neojen (III.zaman) yaylaları, batı kıyısında ise, daha yeni olan Pliasen-bazalt lavlarının oluşturduğu aynı yükseklikte geniş düzlükler bulunur.

(29) Şevket BEYSANOGLU, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, No:3), s.10.

Şehir, Karacadağ'dan Dicle'ye akan lavlardan dolayı tümüyle volkanik bir düzlük üzerindedir. Ayrıca bu oluşum, şehrin 650 m. yükseklikteki bazalt platformunun doğusunda yer almasına neden olmuştur.

Üçüncü dönemin sonunda faaliyete geçen Karacadağ'dan akan lavlar, yörede «Tüf»ler'i oluşturmuştur. İlde, yanardağ lavları ile karışmış kayaların yanında, şistli kalker tabakaları da bulunmaktadır. Trakit, bazalt ve sünger son dönemlere ait olup sur içi yapılarının ve surların yapımında kullanılmıştır. Bunların yanında bölgede, petrol, demir yatakları, linyit, çinko, manganez ve kurşun madenlerine de rastlanılmaktadır(30).

3.2. DİYARBAKIR'DA İKLİM

Konu kapsamında incelenen Eski Diyarbakır Suriçi konutlarında iklim etkisi, o dönemin iklim koşullarının incelenmesi ile belirlenebilecektir.

Bu amaçla, bölüm içinde incelenen tablo ve değerler, o günün iklim koşullarını içermektedir.

Diyarbakır, iklim bölgelerinden sıcak-kuru iklim bölgesi grubunda yer almaktadır(31). İlin yer aldığı bölge, güneyde Basra Körfezinde meydana gelen alçak basıncın etkisinde kalarak yazları sıcak ve kurak, sonbahar ve kış aylarında, Sibiryaya ve Doğu Akdeniz'de oluşan yüksek basınçtan dolayı, soğuk ve az yağışlıdır. Bu bakımdan, step iklimi özellikleri

---

(30) Ahmet Necdet SÖZER, Diyarbakır Havzası, s.25.

(31) E. ÇOLAŞAN, Ün.Ver., s.19.

gösterir(32).

ilde görülen iklim koşullarını, ortaya çıkarılan değerlere göre detaylı bir şekilde açıklamak, konunun bütünlüğünü sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Bu koşulları, daha önce verilen dört başlık altında toplamak mümkündür:

- o Güneş Etkisi
- o Isı ve Sıcaklık
- o Nem ve Yağış
- o Rüzgar ve Rüzgar Etkileri

3.2.1. Güneş Etkisi

Diyarbakır, yazları sıcak ve kurak geçen bir iklim özelliği taşıdığından, güneş etkisi il'de büyük önem kazanmıştır.

Diyarbakır, güneş ışığından en fazla yararlanan illerimizden biridir. Ortalama güneşlenme süresi, 8 saat 7 dakikadır. En fazla güneşlenme 12 saat 52 dakika ile Temmuz, en az ise 3 saat 49 dakika ile Ocak ayında görülmüştür(33).

3.2.2. Isı ve Sıcaklık

Kuzeyde bulunan Güneydoğu Toroslarının engel oluşturması, Diyarbakır ilinin yılın dört ayında bunaltıcı sıcakların etkisinde kalmasına neden olur. Çünkü, bu doğal koşullar serin kuzey rüzgarlarının şehre girmesini engeller. Özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklık değerleri, Türki-

---

(32) E. ÇOLAŞAN, Ün.Ver., s.14.

(33) Türkiye Ansiklopedisi, (Cilt 2, İstanbul, 1991), s.32.

ye'nin en sıcak illerinden birinin Diyarbakır olduğunu gösterir(34).

42 yıllık sıcaklık ölçümlerine göre:

Yıllık ortalama sıcaklık: 15.9°C

Ortalama yüksek sıcaklık: 22.5°C

Ortalama düşük sıcaklık: 8.7°C

En yüksek sıcaklık ve günü: 46.2°C (21.7.1937)

En düşük sıcaklık ve günü: -24.2°C (11.1.1935)'dir(35).

3.2.3. Nem ve Yağış

Nem (Nisbi Nem): Diyarbakır'da son 38 yılın nisbi nem ortalaması %53'tür. Ortalama nisbi nemin en fazla olduğu aylar Aralık ve Ocak'tır. Bu aylarda nem değeri, %77'ye çıkmaktadır. Nemin en az olduğu aylar Temmuz ve Ağustos'tur. Bu aylarda nem değeri %24'e düşmektedir(36).

Bölgede yaz ayları, çok sıcak olmasına karşın, nem oranının azlığından dolayı fazla bunaltıcı olmamaktadır.

Yağış:

Bir çanak görünümde olan Diyarbakır havzasında yağışlar kış ve ilkbahar aylarında görülür. Yağışlar, genellikle yağmur biçimindedir. Özellikle, bu aylarda artan yağışlar bölgenin, az da olsa Akdeniz Bölgesinin ılık ve nemli havasının etkisinde kaldığını gösterir.

(34) O. YALÇIN, Ün.Ver, s.38.

(35) E. ÇOLAŞAN, Ün.Ver, s.18.

(36) B. DARKAT, Türkiye'de Yağışların Dağılışı, (Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:2), s.39.

Son 41 yılın ortalamalarına göre; yıllık yağış miktarı 495.9 mm.'dir. Uzun yıllar içinde il'de en fazla yağış, 1967 yılında 730.5 mm. olarak ölçülmüştür. Bölge, yaz ve sonbahar aylarında yağışsız ve kurak geçer. Kış mevsiminde ise, Arabistan Yarımadası ile Dicle Havzası arasında meydana gelen yüksek basıncın etkisiyle yağışlar meydana gelir.

İlkbahar mevsiminin başında ve ortalarında bölgede, yağışın fazla olduğu dikkati çeker. Bunun sebebi, Mart ve Nisan aylarında ısınmaya başlayan kara parçası üzerindeki yüksek basınç hakimiyetinin bozulmasıdır.

Yaz aylarında yağış hiç yok gibidir. Bu mevsimde Diyarbakır ili (özellikle Temmuz-Agustos aylarında) en yüksek sıcaklığın etkisinde kalır.

3.2.4. Rüzgar ve Rüzgar Etkileri

İlde rüzgar rejimi; basınç koşullarından dolayı farklılıklar gösterir. Bunun yanında topografik durum, rüzgarların yönü, frekansı ve hızı üzerinde etkili olur.

Rüzgar rejimi konusunda dikkati çeken özellik, kuzey yönünden (NW,N,NE) esen rüzgarların bölgeyi etkilemesidir. Bu yönden gelen rüzgarların frekansı, havzanın batı yarısında % 64, doğu yarısında % 45 oranındadır(37).

Kuzey rüzgarları içinde, Diyarbakır'da kuzeybatıdan esen rüzgarların belirgin bir önemi vardır. Bu rüzgarlar özellikle kış ve yaz aylarında bölgeyi etkiler.

---

(37) E. ÇOLAŞAN, Ün.Ver., s.19.

BÖLÜM IV

ESKİ DIYARBAKIR SUR İÇİ KONUTLARINDA İKLİMİN TASARIMA ETKİSİ

4.1. SUR İÇİ YERLEŞME YAPISI

Diyarbakır, Cumhuriyet Dönemine kadar tam bir Ortaçağ şehri görünümünde olup, yönetsel ve kültürel bir merkez olarak önem kazanmıştı. 1950'lerden sonra gelişmeye ve büyümeye başlayan şehir, o döneme kadar sur içine sıkışıp kalmıştı.

Şehire karakteristik bir özellik kazandıran Sur içi yerleşme yapısı, anıtları çarşı ve pazarları, dar sokakları, bazalt taşından yapılmış evleri ile tarihi bir dokuya sahiptir. Bu dokuyu oluşturan en önemli etmenler surlar ve iklim koşulları olmuştur(38).

Eski Diyarbakır şehri, çevresi 5 km olan, 4 m kalınlıkta, 15 m yükseklikte bir surla çevrilmiştir. Plânda kalkan balığı görünümünde olan surların, şehre giriş-çıkışı sağlayan dört kapısı bulunur.

Bunlar, kuzeyde Dağ Kapı, güneyde Mardin Kapı, batıda Urfa Kapı ve doğuda Yeni Kapı'dır. Bu kapıları birleştiren iki ana yol, şehri dört bölüme ayırmıştır (Şekil 12).

---

(38) Doğan ERGİNBAŞ, «Diyarbakır Evleri», (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1953), s.7.

Şekil -12- Diyarbakir Kentinin Plânı

Surlar, topografik koşullara uyum göstermesi yanında kentsel arazi kullanımını da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etkilenme sonucunda oluşan sınırlı alan, ancak insan ve hayvanın geçebileceği darlıkta sokaklar ve birbirine yakın mekanlar oluşturmuştur (Resim 8-9). Bu sınırlılığın yanın-

da bölge iklimi, BİRLEŞİK bir yerleşme düzenini zorunlu kılmıştır.

Resim -8-9- Eski Diyarbakir Sur İçi Yerleşme Yapısı

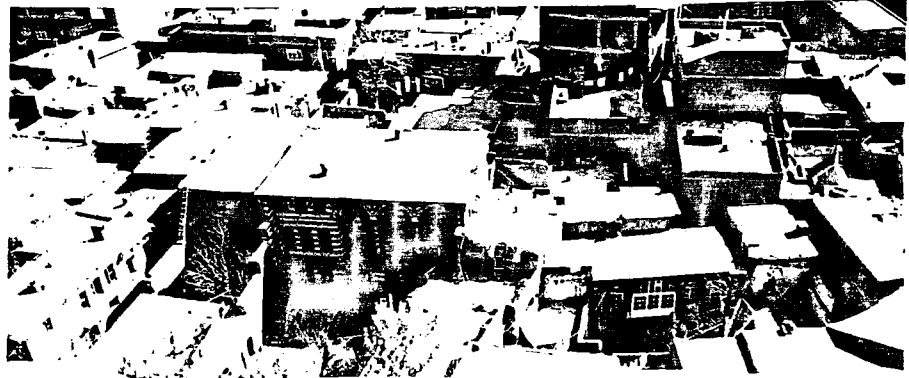
4.2. EVLERİN BİRBİRLERİNE GÖRE KONUMU

Kentin Suriçi yerleşiminde büyük bir alanı kaplayan evler, surların sınırlayıcı, iklimin de yönlendirici etkisi ile birbirine oldukça yakın bir biçimde konumlandırılmıştır. (Resim 10).

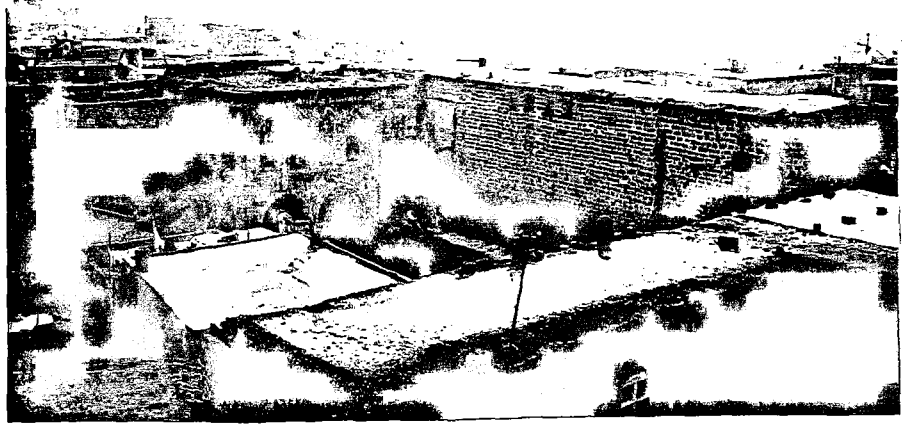
(Resim 10) Sur İçinin Bir Bölümünde Evlerin Yerleşim Düzeninden Görünüm

Böylece evler, bir avlu etrafında dizilerek içe dönük bir yapılaşmayı oluşturmuştur (Resim 11-12).

Resim -11- Behram Paşa Konağı'nın Diğer Evlerle İlişkisi

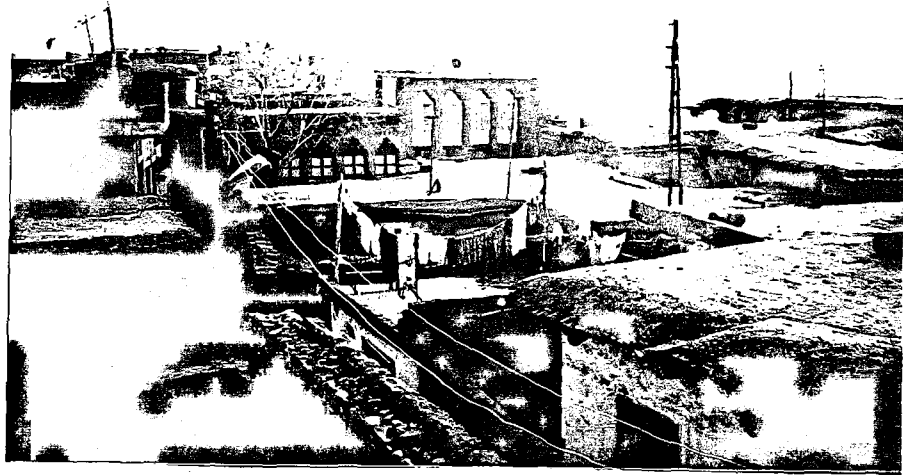

Resim -12- İki Komşu Evin Birbirleri İle Olan Konumu

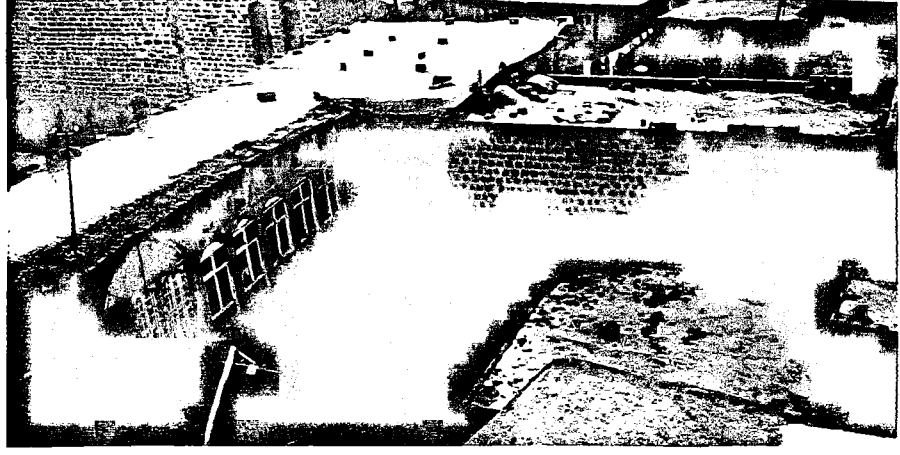
Avlunun etrafı ve odalar 3-4 m. yükseklikte duvarlarla çevrildiğinden başka evlerden görülmez.

Evler, genellikle bir bodrum katı üzerine kurulmuş tek katlı yapılardır. İki-üç katlı evlere az rastlanmasının nedeni, mahremiyet gerekliliğinden dolayı evlerin birbirini görmesini önlemek içindir. Gerçekten, avludan bakıldığında komşu evi görmek mümkün olmadığı gibi, başka bir evden bakıldığında da avlu görülmez (Resim 13).

Resim -13- Evlerin Birbirlerine Göre Konumu

Görülebilecek mekanlar, küçük çapta bir kaleyi andıran sağır duvarlarla tamamen kapalıdır (Resim 14).

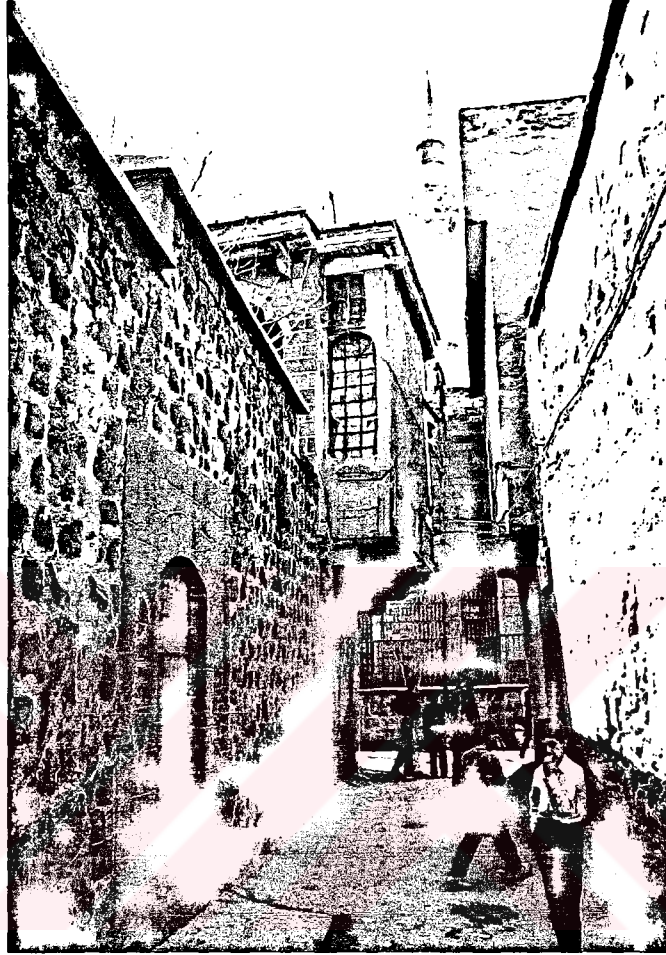

Resim -14- Behram Paşa Mah.17 No'lu Evin, Üstten Görünüşü

Sur içi evlerinin çok katlı olmayışı, kuzeyden gelen rüzgarın serinletici etkisinden faydalanmayı ve güneş kontrolü açısından uygun yönlendirmeyi sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

Bir sokağın iki tarafında karşılıklı olarak yapılmış evlerin sokak cepheleri gayet sade olup, birbirine çok benzer. Sokakların darlığı nedeniyle şahnişlerin (sokağa ya da avluya uzanan çıkıntı), karşı eve bakan yüzeyine pencere açılmamıştır. Buna karşın, sokağı uzunluğu boyunca görüp gelen hava akımından da yararlanabilmesi için yan ve üst bölümlerde pencere düzenlenmiştir (Resim 15).

Şahnişi bulunan evlerin sokağa bakan cephesinde güneş kontrolü, bu yapı elemanı ile gerçekleştirilirken, aynı zamanda, şahniş sokaktaki tekdüzeliği ortadan kaldırmıştır (Resim 16).

Resim -15- Behram Paşa Sokakı'nda Bir Evin Şahnişi

Resim -16- Evlerin Sokak Cephesinden Görünümü

4.3. SOKAK YAPISI

Tarihi şehir dokusunun surlarla çevrili olmasının getirdiği sınırlılık, genişleme imkanını ortadan kaldırmıştır.

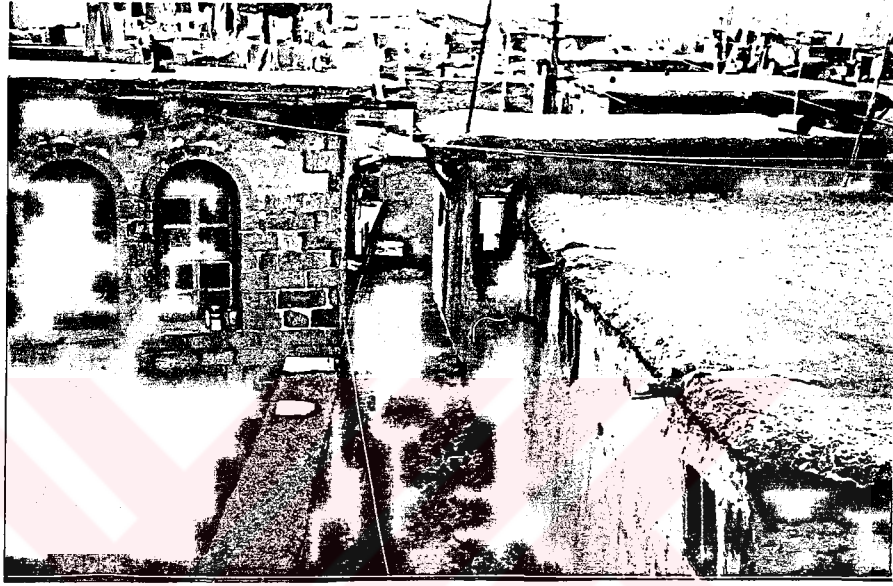
Bu doku içinde yer alan sokaklar, sıcakların da etkisi ile bir arabanın bile geçemeyeceği boyutlarda daralmıştır (Resim 17).

Resim -17- Puşucu Sokaktan Görünüm

Kentin sur içi plâni incelendiğinde sokakların, kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda geliştiği, aynı zamanda kuzeyden gelen serin rüzgarlara açık tutularak sur içinde doğal havalandırmayı sağladığı görülür.

Sokaklar, yüksek duvarlar arasından geçtikleri için yazın az güneş almakta ve gölgelik alanlar oluşturmaktadır. Diğer yandan evlerin çıkmaları ve kabaltılar, (Bir evin, karşı eve uzanan bölümü) sokağı güneşten korumuştur (Resim 18).

Resim -18- Suriçinde Bulunan Bir Sokağın Üstten Görünüşü

Diyarbakır sokakları, bu özelliği ile sokaktan başka, evleri birbirine bağlayan üstü açık koridorlara benzemektedir (Resim 19).

Resim -19- Üzdemir Mah. Yağcı Sokak'ta Kabaltı

4.4. YÖNLENDİRME

Tarihi sur içi yerleşme dokusunda bulunan evler, 4.2'de belirtildiği gibi, sıcak-kuru iklimin bir gereği olarak içe dönük bir plânlamayı gerektirmiştir. Bu gereklilikle, birimler bir avlu etrafında dizilerek birleşik bir yapı düzenini oluşturmuş, odalar; yazlık, kışlık ve hatta baharlık bölümlere ayrılmıştır.

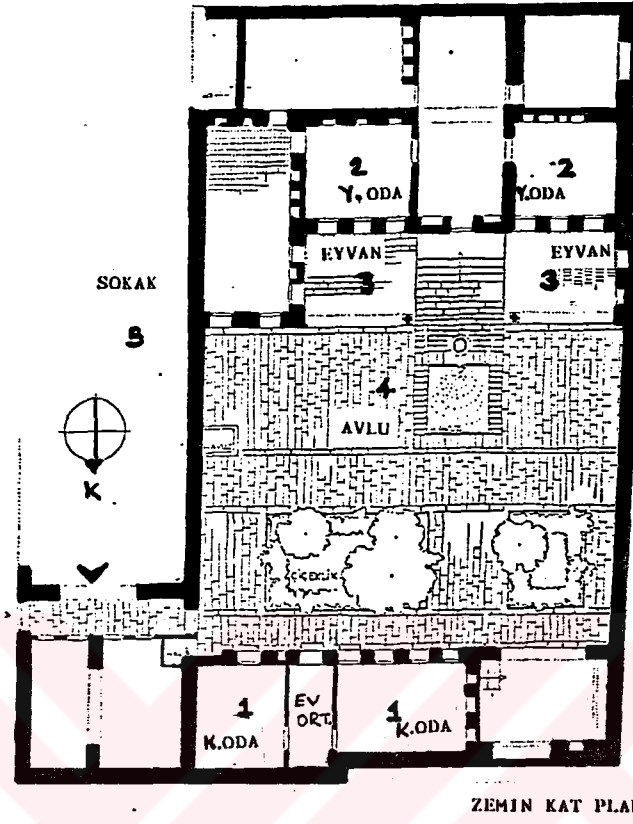
Yazlık bölümlerde bulunan odalar, yaz aylarında güneşin kavurucu sıcaklığını azaltabilmek, aynı zamanda rüzgarın getireceği serin esintilerden faydalanabilmek için kuzeye dönük yapılmış, kışlık bölümlerde ise, güneşe açılarak güneşin olumlu etkilerinden yararlanılmıştır.

Yönlendirme konusu, Suriçinde yer alan bir ev üzerinde gösterildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

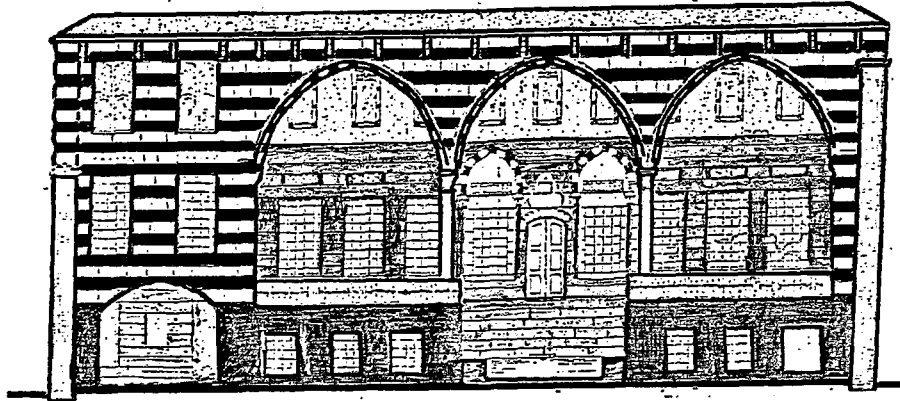
- 1 «Ev ortasına» yönelen «kış odası» (genelde güneşe yönlendirilir),
- 2 Kuzeye dönük yapılarak eyvana yönelen «yaz odası»,
- 3 Kuzeyden gelen serin hakim rüzgarlara açık bırakılan «eyvan»,
- 4 Mekanları birbirine bağlayan «avlu»,
- 5 Hakim rüzgar doğrultusunda gelişen «sokak». (Şekil 13-14)

4.5. İKLİMİN BİÇİMLENMEYE ETKİSİ

İklim etmeni, Eski Diyarbakır Sur içinde bulunan evlerin karakteristik biçimini oluşturan en önemli doğal etmenlerden biri olmuştur.

Şekil -13- Ekrem Ocak Evi (Şevket Beysanoğlu, 1953)

Şekil -14- Evin Kuzey Cephesi

içe dönük bir yapılaşmayı zorunlu kılan bu etmen, evlerin avlulu plânlanmasını gerektirmiştir.

Dış çevreye kapalı tutulan Eski Diyarbakır Evleri'nin içi, oldukça süslü ve gösterişlidir. Dışa açılmamanın getirdiği sıkıntıları giderebilmek için avlu; ağaç, çiçek, havuz vb. elemanlarla donatılmış odalar, mevsimlere göre yönlendirilerek yazlık ve kışlık bölümleri oluşturmuştur (Resim 20).

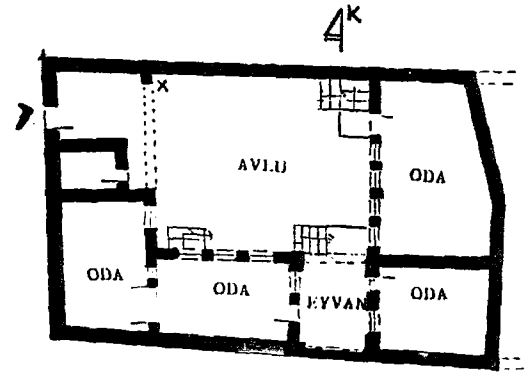

Resim -20- Üzdemir Mah. Altay Sokak'ta 2 No'lu Evden Görünüm

İklimin yanında ekonomik etmenler de evlerin biçimlenmesini etkileyerek, farklı plân tiplerini meydana getirmiştir. Eski Diyarbakır Sur içinde yer alan evlerin biçimini oluşturan bu plân tipleri şunlardır:

U Tipi Plân:

Ekonomik düzeyi yüksek olan ailelerin oluşturduğu evlerde görülür. Bu plânlamada avlu, üç yönden odalarla çevrilmiş olup, yazlık ve kışlık bölümler uygun yönlendirilmiştir (Şekil 15).

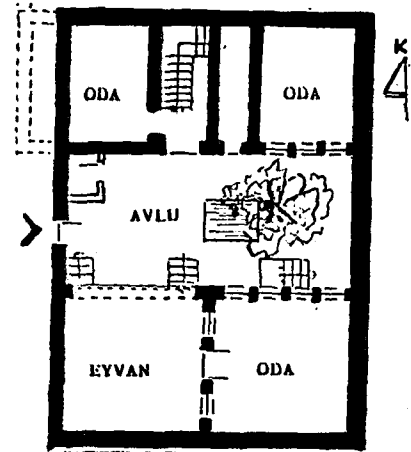

Şekil -15- Eski Diyarbakır Konutlarında U Tipi Plân

I Tipi Plân:

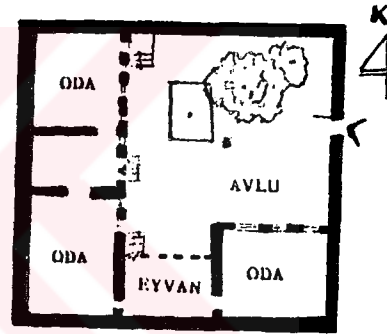
Bu plânlamada avlunun karşılıklı iki kenarı odalarla çevrilmiştir. Açıkta kalan diğer iki kenar ise, bahçe veya giriş kapısı olarak değerlendirilmiştir (Şekil 16).

Şekil -16- I Tipi Plân

L Tipi Plân:

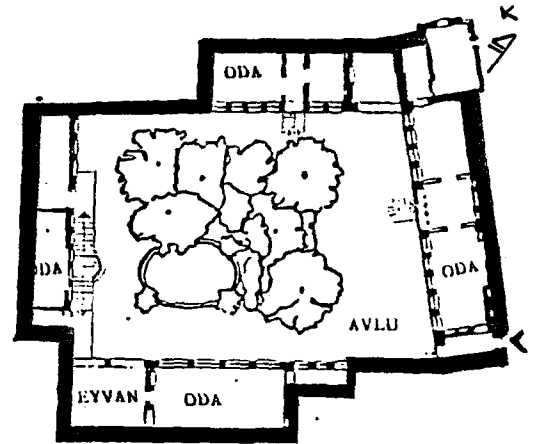
Evin avlusunun komşu iki kenarı, odalarla çevrilidir. Diğer iki kenar sağır yüksek duvarlarla evi sokaktan ayırır. Duvarların önü, avlu içinde bahçe düzeni yapılarak zenginleştirilmiştir (Resim 17).

Şekil -17- L Tipi Plân

İç Avlulu Plân Tipi:

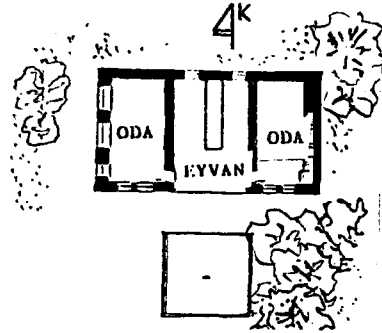
Bu plân tipinde avlunun dört kenarı, odalarla çevrilidir. Yılın dört mevsimi için plânlanan bu evlerde avlunun ortası havuz ve ağaçlarla donatılmıştır. Eski Diyarbakır evlerinin çoğu bu plân tipinde olmakla beraber, bazıları zamanla değişime uğramıştır (Şekil 18).

Şekil -18- İç Avlulu Plân Tipi

Dış Avlulu Plân Tipi:

İlk plânı bozulmuş evlerin son hali olan bu plânlara, sur dışında bulunan evlerde rastlanılmaktadır(39)(Şekil 19).

Şekil -19- Dış Avlulu Plân Tipi

4.6. MEKANSAL ÖZELLİKLER

Eski Diyarbakır Sur içi evleri, yapı kuruluşu ve biçimlenişi ile kendine özgü bir yapı tarzı oluşturduğu için, her zaman önem taşımıştır.

Yöredeki iklimin bir gereği olarak mevsimlere göre düzenlenen odaları, avlu ve eyvanları, servis kısımları vb. ile günümüze kadar ulaşabilen bu tarihi evler incelendiğinde, diğer iklim bölgelerine göre farklı tasarım özellikleri ortaya çıkmıştır.

Bu özellikleri ile, Eski Diyarbakır Sur içi evlerini oluşturan bölümler şunlardır:

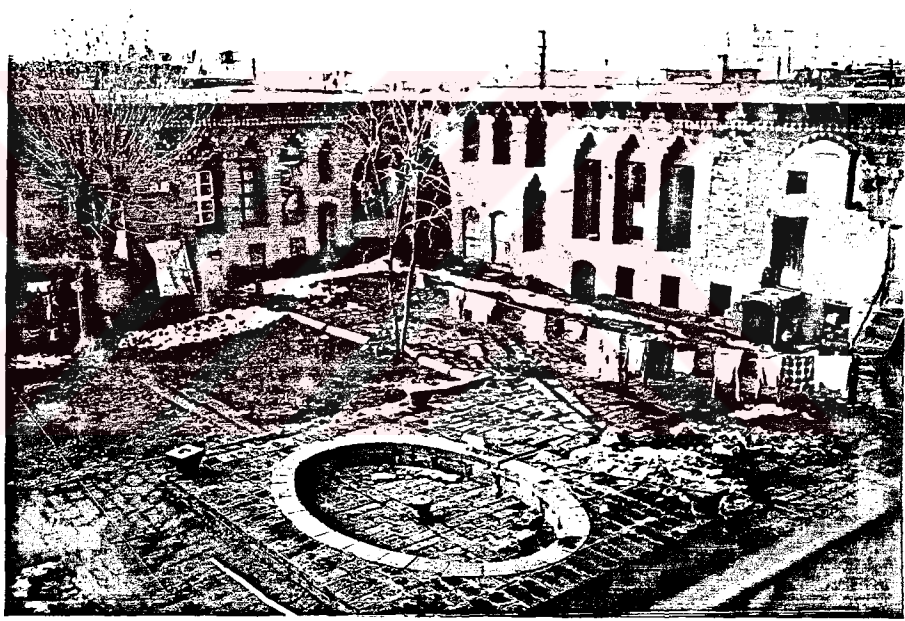
- o Avlu
- o Eyvan
- o Odalar
- o Servis Kısımları
- o İklimin Gerektirdiği Özel Bölüm ve Elemanlar
  - oo Havuzlar
  - oo Soğukluklar (Serdap)
  - oo Selsebiller

(39) Yaşar SUBAŞI, «D.Bakır Sur İçi Çevre Düzenleme ve Planlama Sorunları ve Çözüm Önerileri», (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, F.Ü.Müh.Fak. Elazığ, 1991), s.74-76.

o AVLU

Sıcak iklimin bir sonucu olarak Eski Diyarbakır evlerinin içe dönük gelişmesi, avlulu plân düzenini ortaya çıkarmıştır.

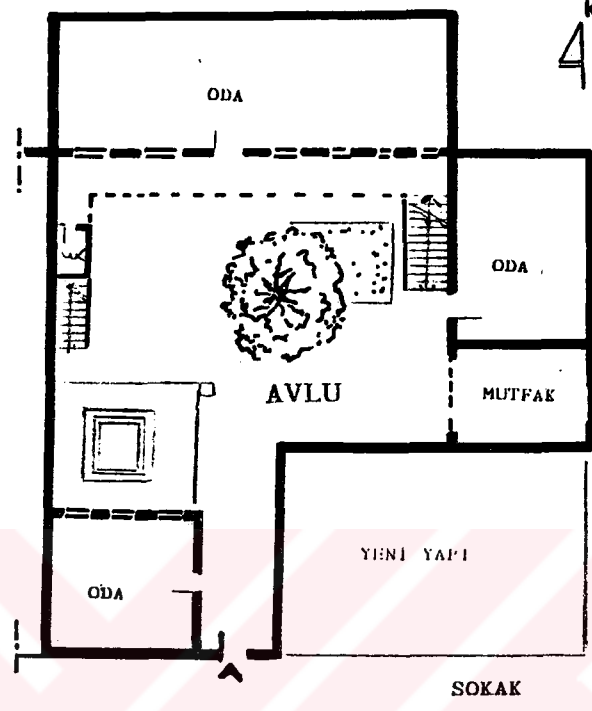
Bu düzen içinde yer alan avlu, evlerin odak noktası, tamamlayıcısı ve aynı zamanda evin genel bölümünü oluşturur. Dışarıdan gizlenen günlük yaşam, çok soğuk günlerin dışında avluda geçirilir (Resim 21).

Resim -21- Cemil Paşa Konağı'nda Avlu

Bu nedenle avlu, yazın oturulan ve yatılan üstü açık bir oda gibidir. Dışa kapatılan evlerde doğa, avluda yaratılmıştır (Şekil 20) (Resim 22).

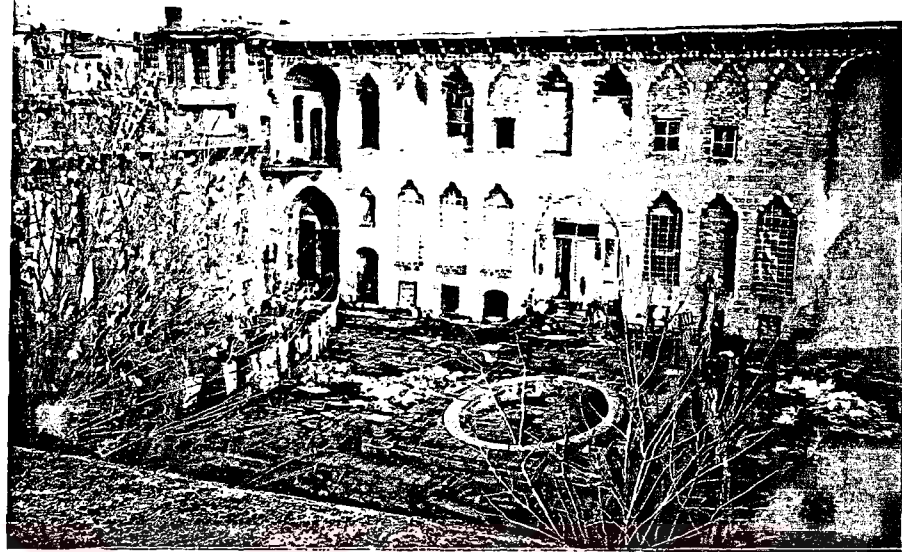
Evlerin çoğunda, avlunun ortasında veya köşesinde en az bir

ZEMİN KAT PLANI

Şekil -20- Cevat Paşa Mah.Kozlu Sok. 17 No'lu Ev'de AVLU

Resim -23- Cemil Paşa Konagi'nda Avlu'nun Üstten Görünümü

Sokaktan eve çok sade ve alçak bir kapıdan girilir. «Sokak arası» denilen bir geçitten sonra avluya gelinir. Etrafı yüksek duvarlarla çevrildiğinden avlu, komşu evlerden görülmez.

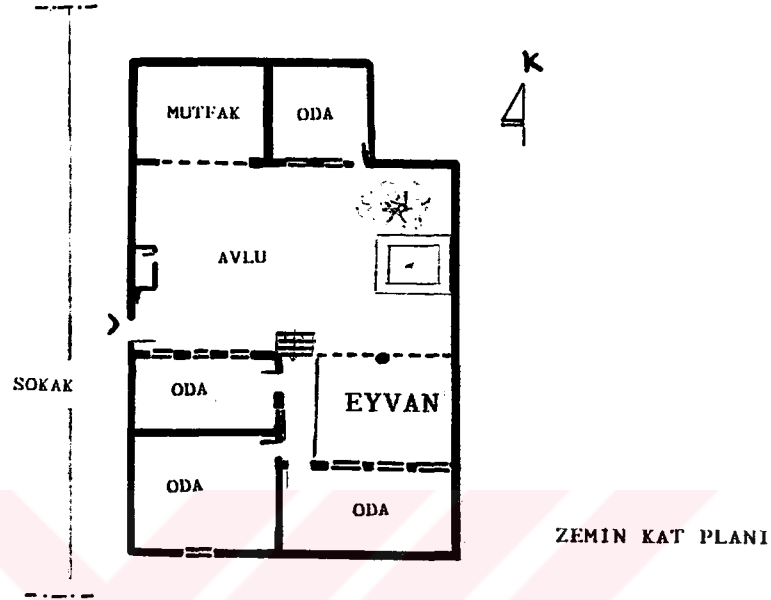
Avlunun zemini, içinde boşlukları bulunan ve «dişitaş» adı verilen bir çeşit bazalt taşı ile döşenmiştir.

Yazın sıcak günlerinde özellikle, güneşin çekilmeye başladığı saatlerde avlu yıkanarak serinlik meydana getirilir. Böylece, rahatça oturup serinlenebilecek bir mekan elde edilmiştir.

o EYVAN

Eski Diyarbakır evlerinin en önemli bölümlerinden biri EYVAN'dır. Burası oda olmamakla birlikte yaz aylarında

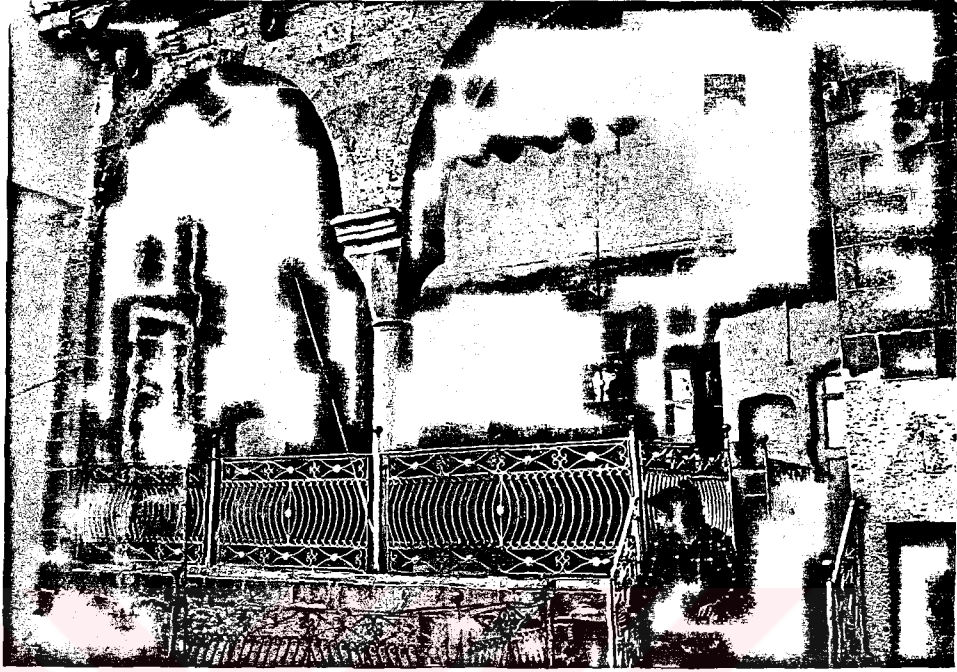
içinde en çok oturulan üç tarafı kapalı, tavanı örtülü ve bir tarafı kemerlerle avluya açılan, bir yaz odası özelliğini taşır (Şekil 21) (Resim 24-25).

Şekil -21- Abdaldede Mah.Behram Paşa Sok.16 No'lu Evde «Eyvan»

Resim -24- Üzdemir Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sok.No:156'da Bulunan Evin Eyvanı

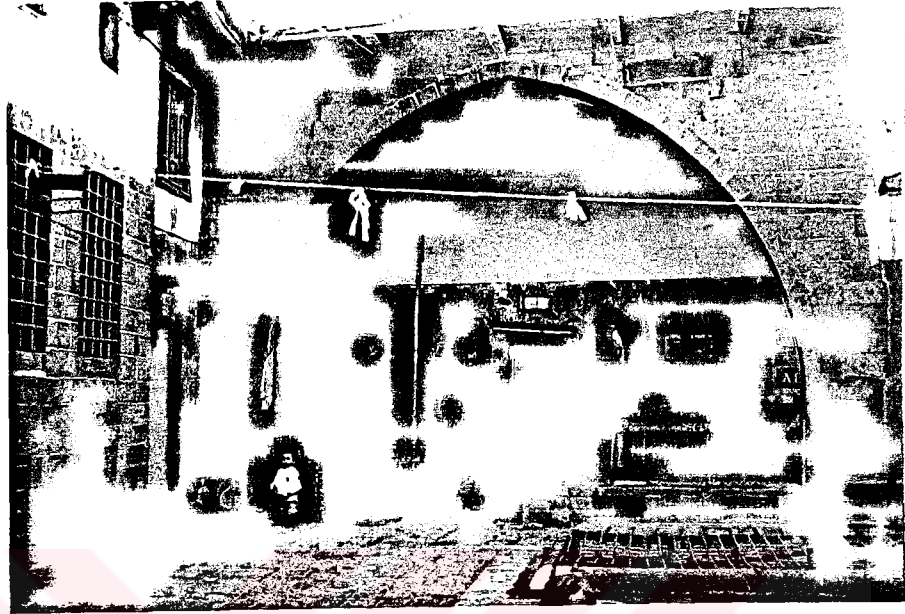
Resim -25- Plânı Verilen Evin Eyvanından Görünüm

Diyarbakir evlerinde sıkça rastlanılan eyvanların hemen hepsi, kuzeye yönlendirilerek yazın hiç güneş almazlar. Böylece avlu ile bütünleşerek serin bir mekan oluştururlar.

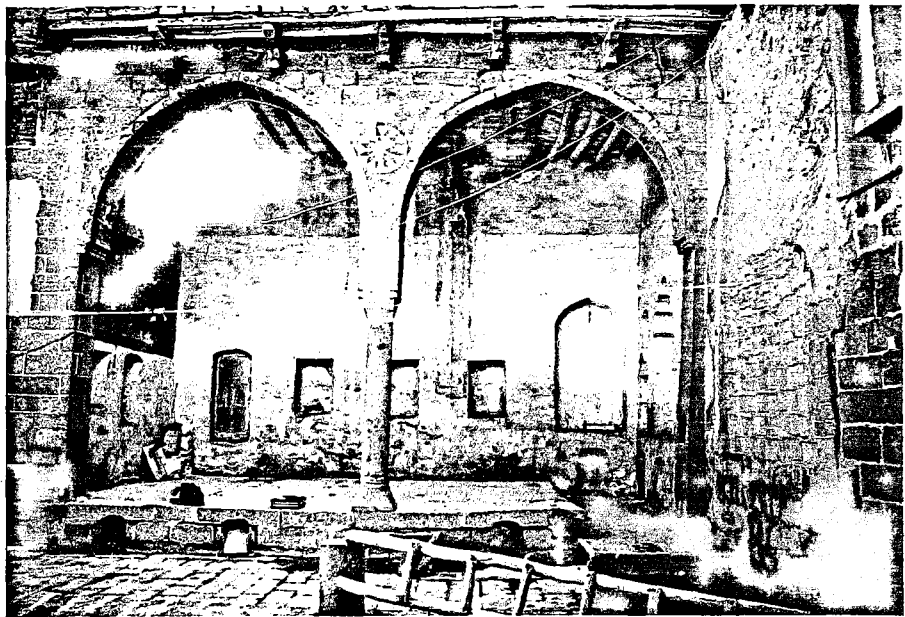
Eyvanların birçoğu, farklı boyutlardaki havuzlarla donatılmış olup, döşeme ve iç duvarlar; kesme, dişi bazalt taşından yapılmıştır.

Evlerin bütün zenginliğini üzerinde toplayan eyvanlar, genellikle bir ile dört arasında değişen "kırık kemerler"den meydana gelmiştir (Resim 26-27-28).

Yüksekliği, 5,5-6,5 m. arasında değişen eyvanların çoğu yazlık odalara geçişi sağlar.

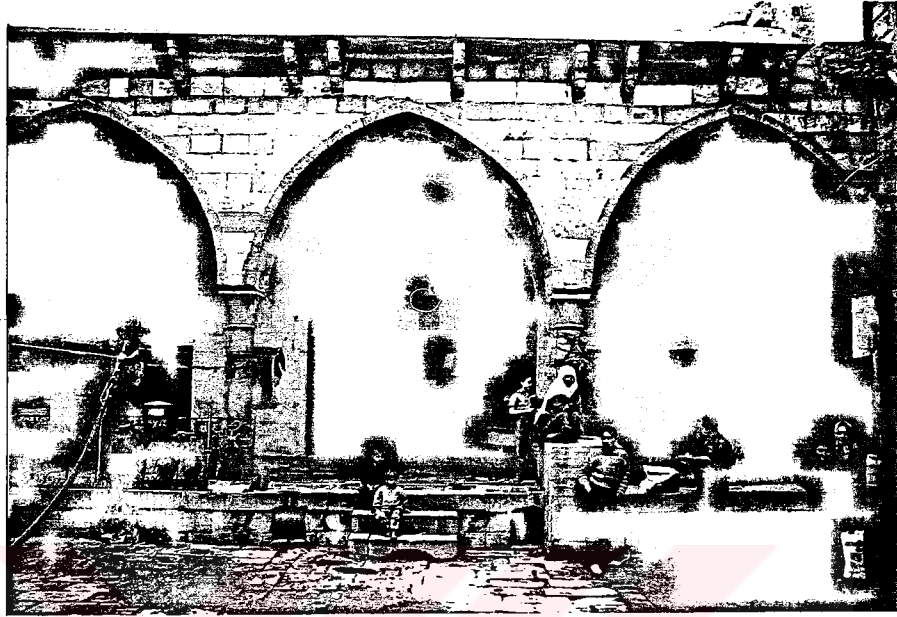

Resim -26- Tek Kemerli Eyvan

Resim -27- İki Kemerli Eyvan

Resim -28- Üç Kemerli Eyvan

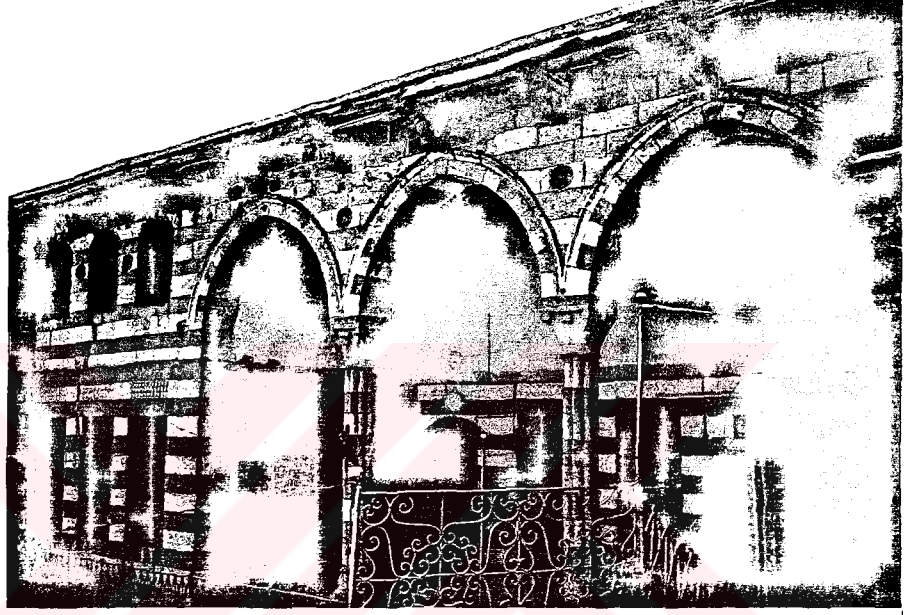
Eyvanlar zeminden birkaç basamak yukarıda olabildiği gibi, birinci katlarda da olabilir. Eyvana bakan oda pencerelerinin altına veya üstünden bir iki sıra yukarıya kadar taş yüzeyi açık bırakılmış, onun üzerindeki diğer yüzeyler ise, kireç badana ile kapatılmıştır. Bu uygulama özellikle yazlık odaların bulunduğu bölümde, güneş etkisini azaltmak içindir (Resim 29).

o ODALAR

Eski Diyarbakır evlerinde odalar geniş avlular etrafında dizilmiştir. Büyük evler yaşayış biçiminden kaynaklanarak «harem» ve «selamlık» gibi bölümlere ayrılmıştır.

Bu bölümlerin yanında, daha önce belirtildiği gibi evlerin yazlık kışlık hatta baharlık bölümlere ayrılması, farklı ve çeşitli tasarımları ortaya çıkarmıştır.

iyi korunmuş «kış odası» ve «açık-serin» yaz odaları, mevsim boyunca kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Bu odaların genel tasarımında bazı özelliklerle karşılaşılır.

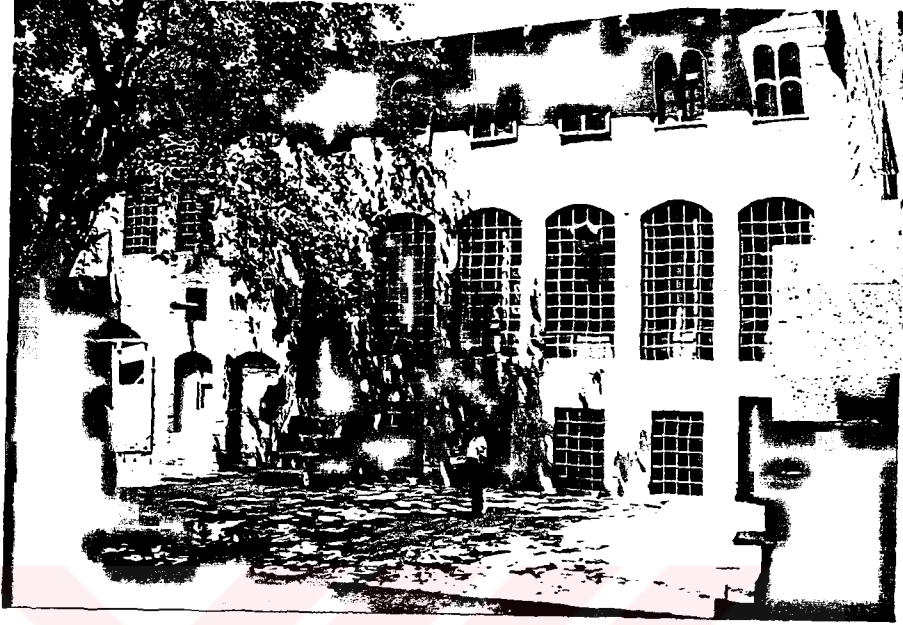
Resim -29- Behram Paşa Konağı'nda «Eyvan»

KIŞLIK ODALAR

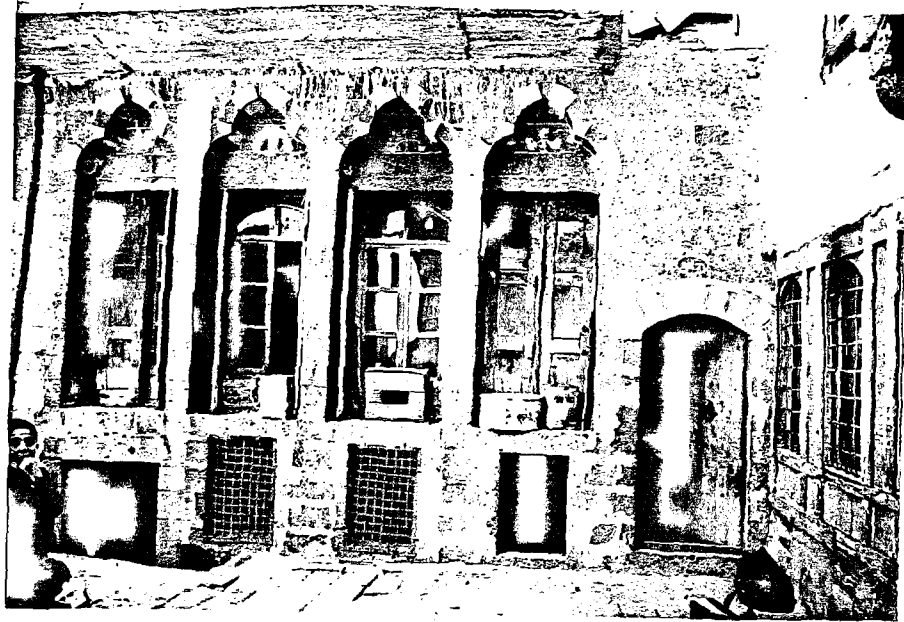
Kapalı-iyi korunmuş kış odalarının yapısal kuruluş ve özellikleri incelendiğinde, şu sonuçlar ortaya çıkmıştır;

o Yapı İçinde Uygun Yön: Odalar, dış hava koşullarına karşı daha iyi korunmuş alanlara doğru çekilerek, serin esintilere kapatılmıştır. Güneye yönlendirilen bu odalar, kış aylarında olabildiğince güneş alacak niteliktedir (Resim 30).

o Yapı İçindeki Konumu: İklim koşullarından en az etkilenmesi için kışlık odalar, genellikle zemin katta düzenlenmiştir (Resim 31).

Resim -30- Özdemir Mah.Bıyıklı Mehmet Paşa Sokak'ta 17 No'lu Evin Kışlık Bölümü

Resim -31- Ziya Gökalp Mah.Tuzcular Sok.No:5'te Bulunan Evde Kışlık Bölüm

o Uygun Yapı Malzemesi: Döşeme kaplaması bazalt taş, tavan ahşaptır. Dış duvarlar, 40 cm. kalınlığında kesme bazalt taşından yapılmıştır. Böylece kalın ve ısı yalıtımlı bir duvar elde edilmiştir (Resim 32).

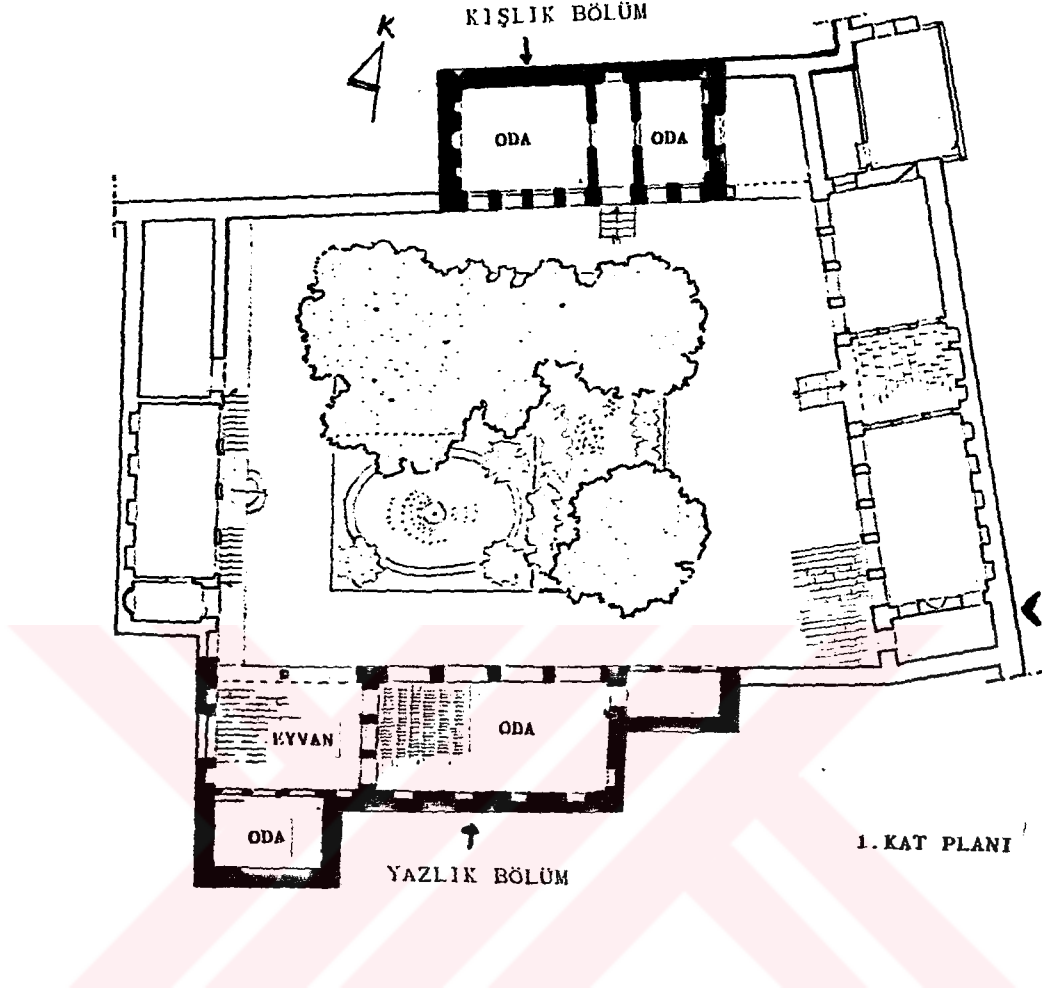

Resim -32- C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Kışlık Bölüm

o Uygun Boyut: Odanın boyutları, kolay ısıtılıp uzun süre sıcak kalabilmesi için küçük tutulmuştur. Boyutları genellikle 3x4-2,5x3 m. arasında değişen odaların yüksekliği, 3-3,5 m. 'dir.

o İç-Dış İlişkilerde Kapalılık: Oda içi düzeninin kuruluşunda, iç-dış ilişkiler en aza indirilerek, duvar boşlukları küçültülmüştür (Şekil 22).

o Isıtma: Odalarda ısıtma için, ocak ya da mangal kullanılmıştır.

Şekil -22- C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Yazlık ve Kışlık Bölüm

o YAZLIK ODALAR

o Yapı İçinde Uygun Yön: Serin esintilere açık tutulması için kuzeye yönelen bu odalar,yaz güneşinden etkilenmezler.

o Yapı İçindeki Konumu: Bu odaların en önemli özelliği,açık eyvanlara sahip olmasıdır. Yazın çok sıcak günlerinde bu eyvanlar, ev halkının rahatlıkla oturup serinleyebileceği en gözde mekanlardır. Yazlık odalar, kışlık odalara göre daha yüksekte konumlandırılmıştır (Şekil 22). Tek katlı evlerde zemin katta planlanan yazlık odalar iki katlı evlerde üsttedir (Resim 33).

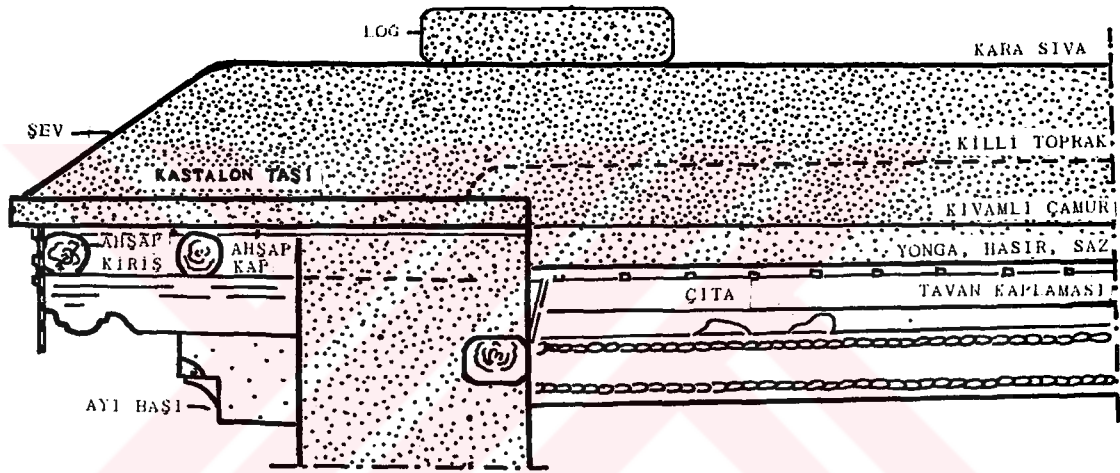
Resim -33- C.Sıtkı Tarancı Evi'nin Yazlık Bölümü

o Uygun Yapı Malzemesi: Bu odaların iç duvarları delikli dışi bazalt taşından yapılmıştır. Üst katlarda düzenlenen odaların tavanı ahşaptır.

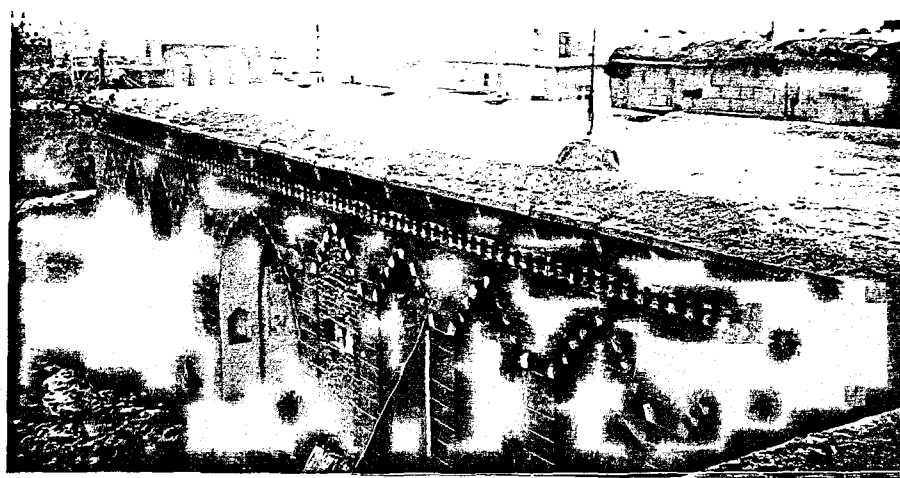
Diyarbakır evlerinin çatı örtüsü topraktır. «Dam» adı verilen ve düz olarak yapılan çatının toprakla örtülmüş olması evleri sıcak ve soğuk etkilerinden korumada yarar sağlamıştır. Odaların, tavan ve çatı kaplaması şu şekildedir:

Kavak «direkleri» kısa yönde, 12-20 cm. aralıklarla ve duvar boyunca yastık kirişlerine oturur. Direk başları, duvar içinde tamamen kireç harcı içinde kalır. Direklerin üzerine yanyana olacak şekilde tahta kaplanır. Onun da üzerine, 10-15 cm. ince ve kaba yonga, hasır, bazen saz serilir. Bu ürünler ahşap tavanın toprakla, dolayısıyla sızacak su ile temasını kesmek içindir. Bu kısmın üzerine 12-15 cm.

kalınlığında çamur dökülür. Daha sonra kara toprak, çamurun üzerine yayılarak kalınlık 50-60 cm.'ye çıkarılır. Toprak, «log» adı verilen yuvarlak taş merdanelerle günlerce loğlanarak sıkıştırılır. Sonra üzeri «pişruk» denilen özel bir sıva ile 3-4 cm. kalınlığında sıvanır. Bu sıva, yaz aylarından sonra toprakta oluşacak çatlakları önlemek için kullanılır (Şekil 23) (Resim 34).

Şekil -23- Eski Diyarbakır Evlerinde Dam ve Tavan Kesiti

Resim -34- Cemil Paşa Konağı'nda Toprak Dam Ürtüsü

o **Uygun Boyut:** Yaz odalarının boyutları, kışlık odalara göre daha büyüktür. Odalar, genellikle 4x7-3,5x6 m. boyutlarında olup, yüksekliği 4-5,5 m.'yi bulur.

o **İç-Dış İlişkilerde Açıklık:** Yazlık odalar, gerek eyvanı gerekse pencere düzeniyle dışa açılma niteliği gösteren mekanlardır. Özellikle odaların, avluya ve eyvana bakan cephelerinde çok sayıda pencere bulunur. Pencere boyutları, kışlık oda pencerelerine göre daha büyüktür. Ayrıca, yüksekliği fazla olan bu odaların da iyi aydınlatılması için tepe pencereleri düzenlenmiştir (Resim 35).

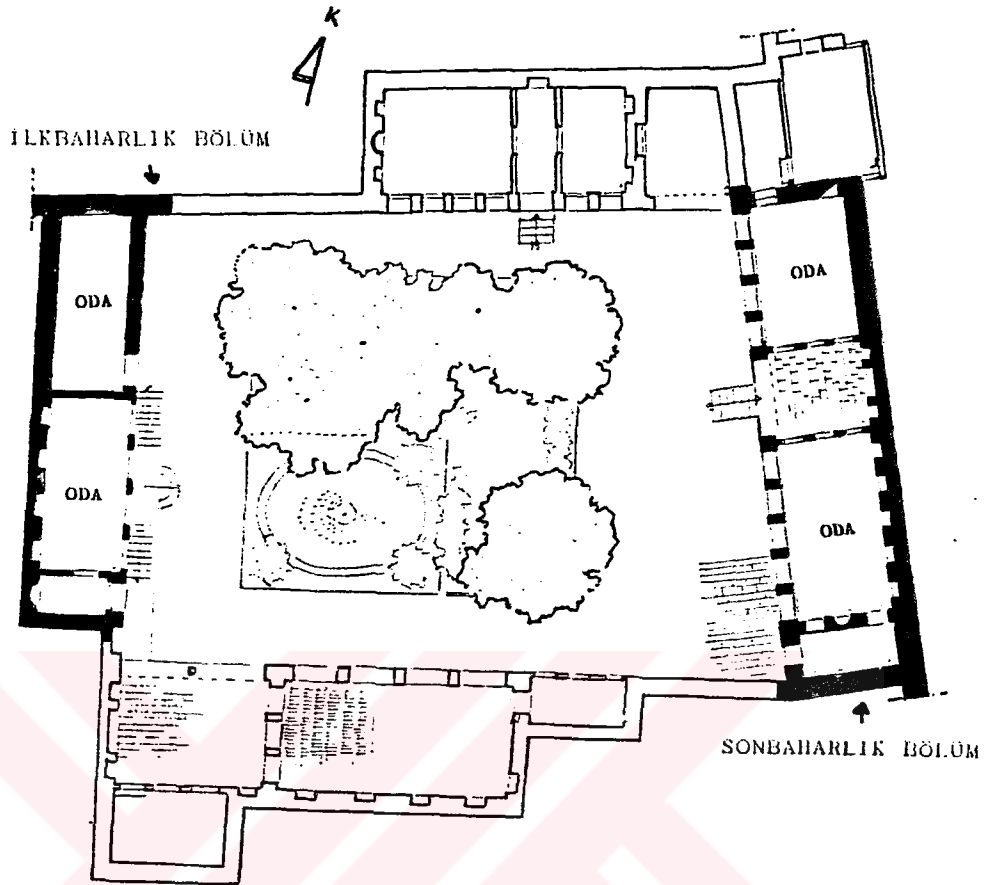

Resim -35- Özdemir Mah. Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. 16 No'lu Ev'in Yazlık Bölümü

BAHARLIK BÖLÜMLER

Evlerin baharlık bölümleri, doğuya ya da batıya doğru yönlendirilmiştir. Bu bölümlerde bırakılan duvar boşlukları, yazlık bölümlere göre daha küçüktür (Şekil 24) (Resim 36-37).

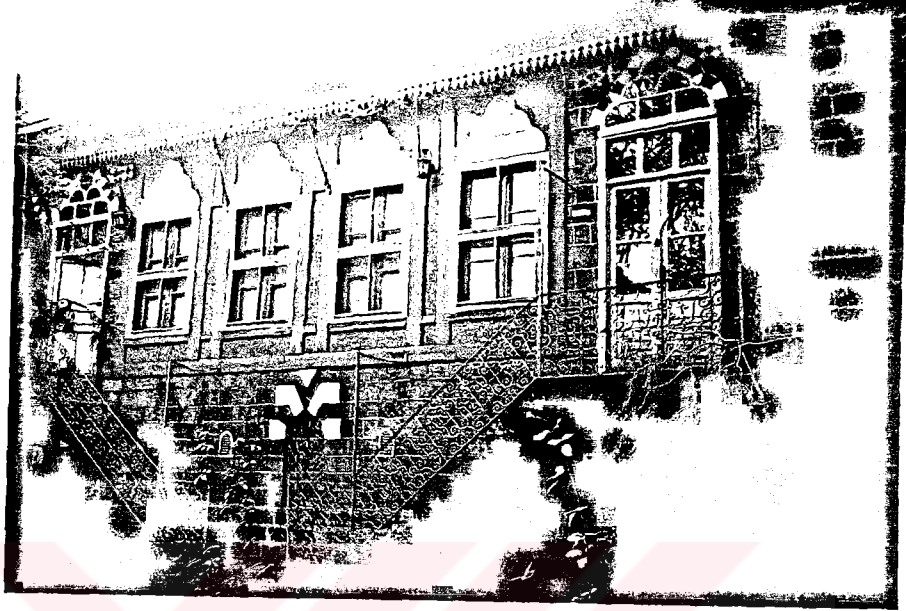

Şekil -24- C.Sıtkı Tarancı Evi Baharlık Bölümleri

Resim -36- C.Sıtkı Tarancı Evi Sonbaharlık Bölümü

Resim -37- Aynı Evin ilkbaharlık Bölümü

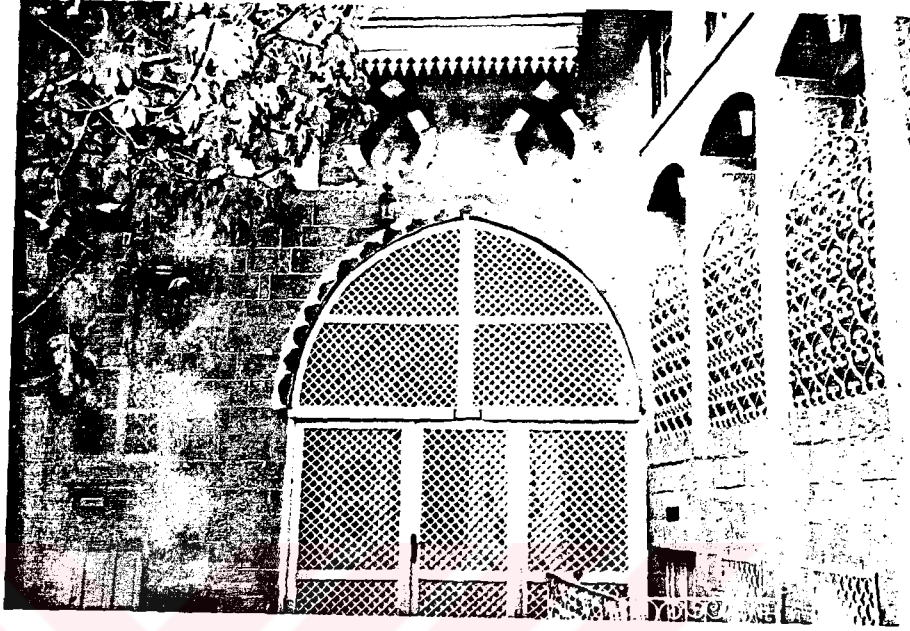
Bu odalar, kışlık odalara göre daha yüksekte yapılırlar. Odalara, eyvan ya da «ev ortası» denilen bölümden girilir.

Odaların sokak cepheleri tamamen sağır olup pencere açılmamıştır.

SERVİS BÖLÜMLERİ

Eski Diyarbakır Evlerinin servis bölümlerinden biri olan mutfak, evin harem bölümündedir.

Mutfak büyük bir kemerle avluya açıldığından dış görünüşü ile eyvana benzer (Resim 38). İçinde ocağı bulunan mutfagın döşemesi taştır. Bazı evlerde, mutfaktan kilere bağlantı sağlandığı gibi, haremdeki odalara da ayrı bir merdivenle iç bağlantısı vardır.

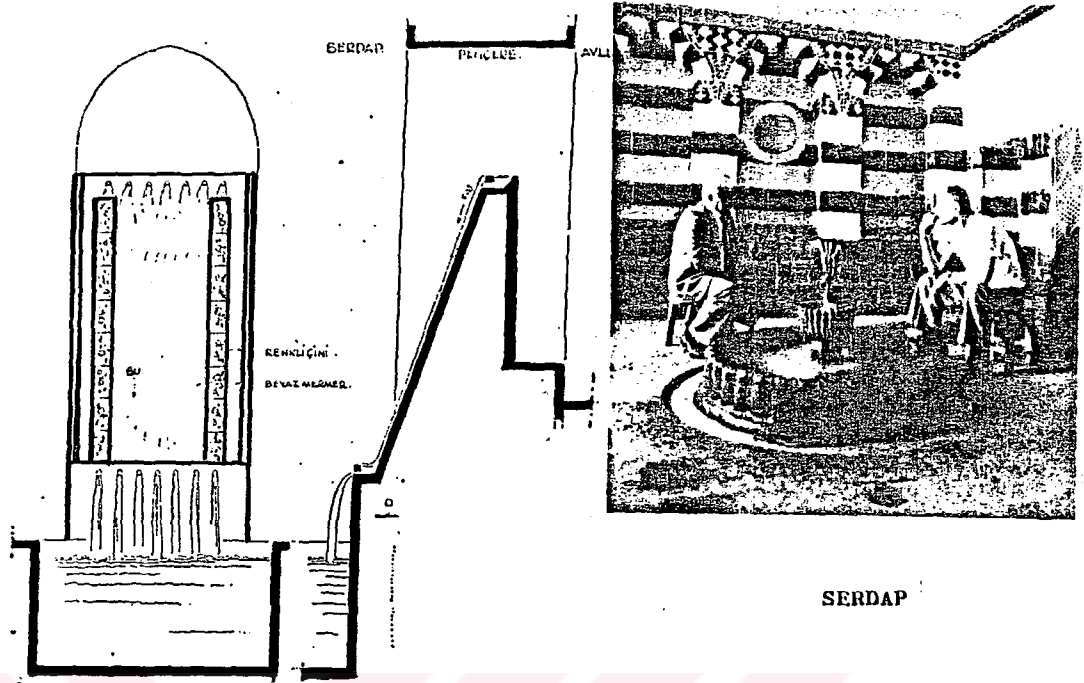
Resim -38- C.Sitki Tarancı Evi Mutfagından Görünüm

Kilerler, depolar genellikle bodrum katında yapılmıştır. Bodrum katları, zemine tümüyle gömülmediği için, çok sayıda ve küçük pencerelerle aydınlatma ve havalandırma kolaylaştırılmıştır. Kiler olarak kullanılmaya uygun olan bodrumlar, son derece serindir.

İKLİMİN GEREKTİRDİĞİ ÖZEL BÖLÜM VE ELEMANLAR

o Soğukluklar: Eski Diyarbakır evlerinin yerel mekanlarından biri de, soğukluklardır. «Serdap» adı verilen bu odalar, bodrum katta yapılmıştır ve yazın sıcak günlerinde oturup serinlenebilecek gözde yerlerdir.

Soğukluklarda «selsebil», havuz vb. elemanlar yer alır. Böylece, avluya açılan pencerelerden gelen hava ve onun soğuttuğu su, odayı devamlı serin tutar (Şekil 25).

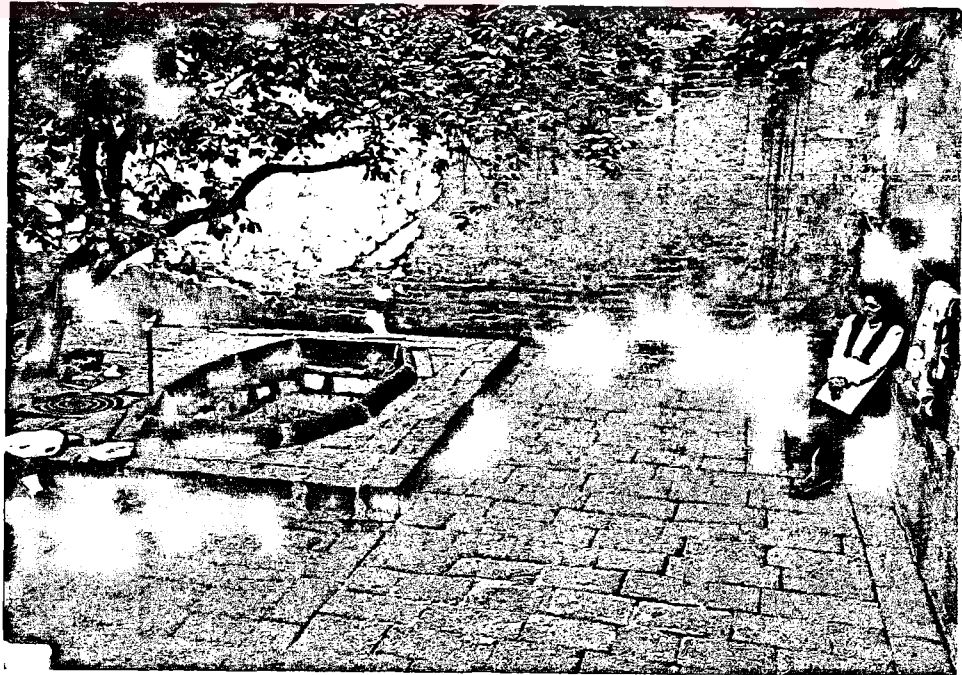
Şekil -25- Eski Diyarbakır Evlerinde, Soğuklukta, Selsebil o Selsebil: Sur dışında bulunan köşklerin eyvanında, sur içindeki bazı evlerin soğukluklarında düzenlenen bir elemandır. Selsebil, bazı evlerde serdapların avluya bakan pencerelerinden birinde bulunur. Altında ve üstünde suyun çıkması için delikleri bulunan selsebiller, mermer veya bakırdan yapılırlar. Deliklerden çıkan su, bu yüzeyden akarak havuza dökülür.

o Havuzlar: Havuz, Eski Diyarbakır evlerinin canlılığını artırıcı en önemli elemanlarından biridir. Genellikle avlu ve eyvanlarda düzenlenen havuzların derinliği azdır (Çocukların güvenliği için). Bazı evlerde, havuzların etrafı veya üstü gerektiğinde açılabilen parmaklıklarla örtülmüştür.

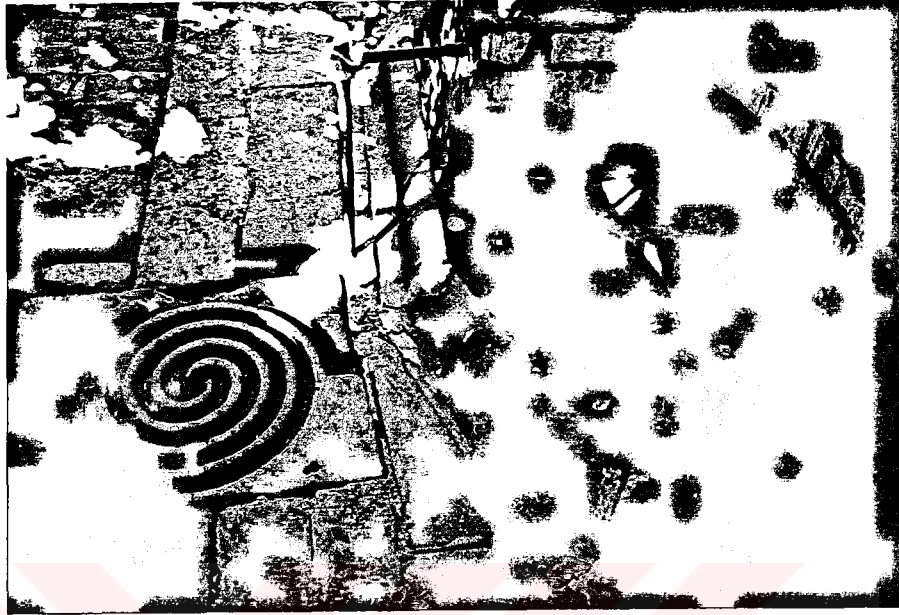
Şekil olarak kare, dikdörtgen, altıgen veya elips olabilen bu havuzların, ufak sekiz köşeli veya yuvarlak şekilde olanlarına «şadırvan» adı verilir (Resim 39-40-41-42-43).

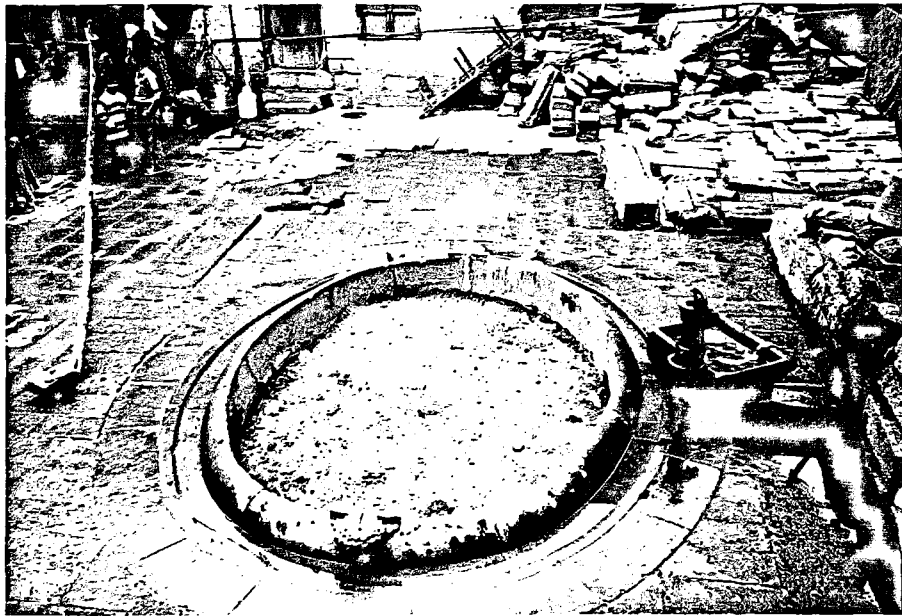
Resim -39 C.Sıtkı Tarancı Evi Serdap Bölümünde Şadırvan

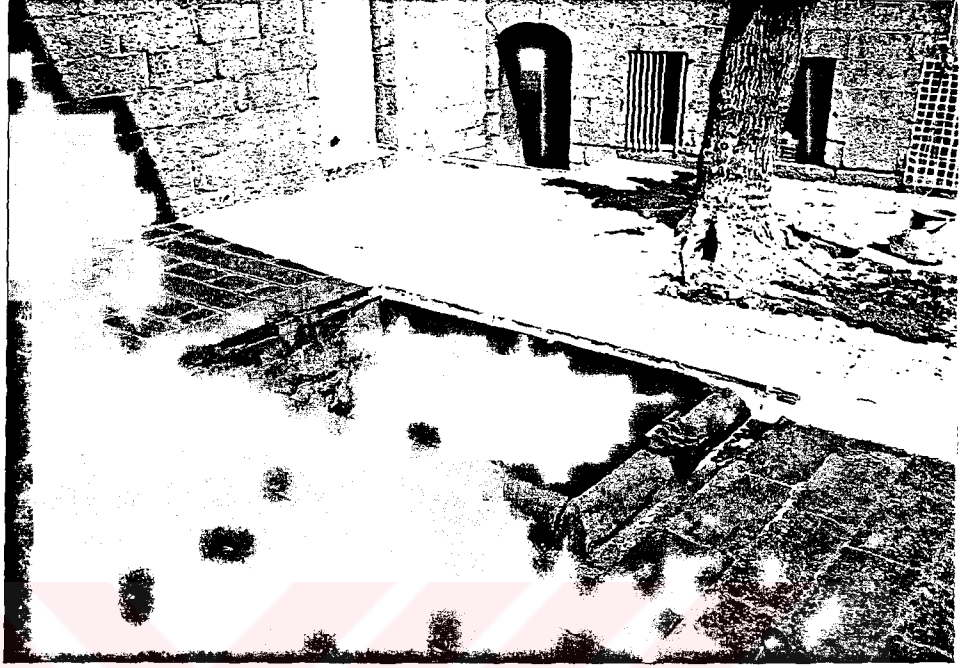
Resim -40- Özdemir Mah. Altay Sok. 2 No'lu Evin Avlusunda Yer Alan Sekiz Köşeli Havuz

Resim -41- Aynı Havuzun Yakından Görünüşü

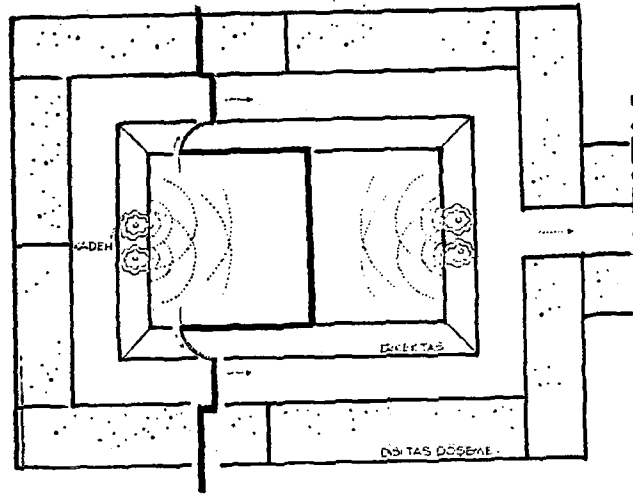

Resim 42- Elips Biçiminde Havuz

Resim -43- Dikdörtgen Biçiminde Havuz

Havuzların etrafı, Şekil 26'da görüldüğü gibi çepeçevre erkek bazalt taşından yapılmıştır. Su, iki uçta bulunan ve «kadeh» adı verilen çift veya tek su kaynaklarından çıkarak su yollarından geçer ve çiçeklik kenarını suladıktan sonra bahçeye dökülür (Şekil 26) (Resim 44).

Şekil -26- Diyarbakır Evinde Havuz

Resim -44- Havuzların Kadeh Bölümünden Detay

4.7. DUVAR BOŞLUKLARI VE CEPHE DÜZENLENMESİ

Eski Diyarbakır evlerinde, duvar boşluklarının oluşumu ve cephelerin düzenlenmesinde, yöresel yapı malzemesi olan taşın ve sıcak iklimin etkisini görmek mümkündür.

Genelde duvar boşlukları olarak nitelendirilen kapı, pencere ve eyvan boşluklarının genel tasarım özellikleri ve cepheye etkilerini ayrı başlıklarda incelemek, konunun anlaşılabilir olması bakımından gerekli görülmüştür.

PENCERELER :

Mekana ışık, hava, görüş sağlamayı amaçlayan pencere boşluğunun yapılması, duvarın kesintiye uğrayan koruma ve yalıtım işlevlerinin de karşılanmasını gerektirir.

Eski Diyarbakır Sur içi evlerinde bu boşluğun korunma sorunu:

- o Görünmeden görme
  - o Güneşten rahatsız olmadan "Aydınlanma" ve "Güneşlenme"
  - o Sıcak ve soğuktan tedirgin olmadan "Hava alma"
  - o Güvenlik içinde "Dış mekana bağlanma",
- olanaklarını sağlayan bir çözümü zorunlu kılmıştır(40).

Bu sorun geniş açıdan ele alındığında pencere düzenlenmesinde;

- o Evlerin bulunduğu ortam (iklim ve diğer fiziksel veriler)
- o Evleri oluşturan bölümlerin nitelikleri ve konumları
- o Boyutların düzenlenmesi
- o Doğrama türü,
- o Cam nitelikleri,
- o Diğer koruyucular ... vb.

konular pencere boşluğunun yapılması ve korunması eylemine önemli katkıda bulunurlar(41).

Eski Diyarbakır Evlerinde yukarıda belirtilen konular, şu tasarım özelliklerini ortaya çıkarmıştır:

o Evlerin Bulunduğu Ortam: Sıcak-kuru iklim bölgesinde yer alan Diyarbakır'da kışlar soğuk, yazlar ise çok sıcak ve kurak geçer.

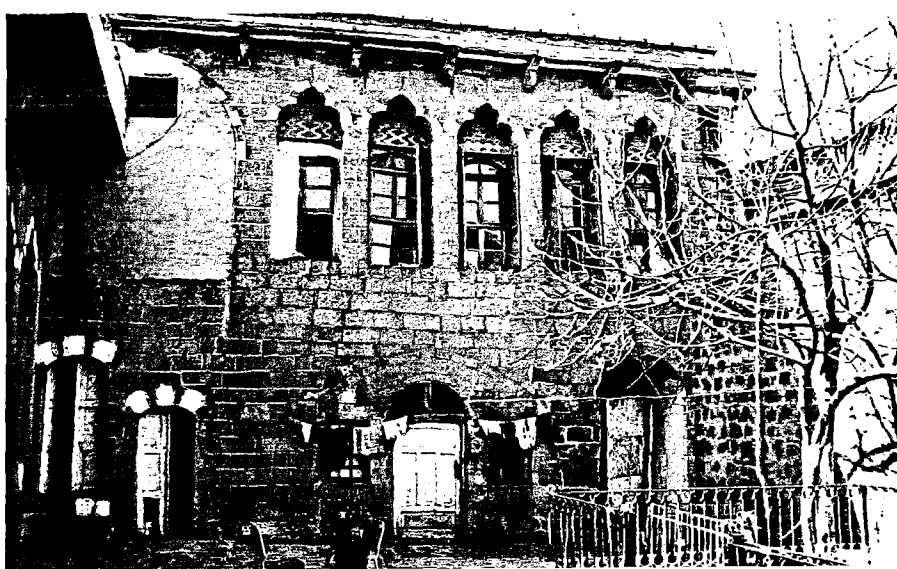
(40) Utarit İZGİ, Pencere, (D.G.S.A., İstanbul, 1975), s.1.

(41) Aynı, s.56.

Diger etmenlerin yanında (sosyal, ekonomik ve güvenlikle ilgili etmenler), iklimin gerektirdiği zorunluluk olan ie dönüklük ve kapalılık sonucunda pencereler avluya yönelmiştir (Resim 45-46).

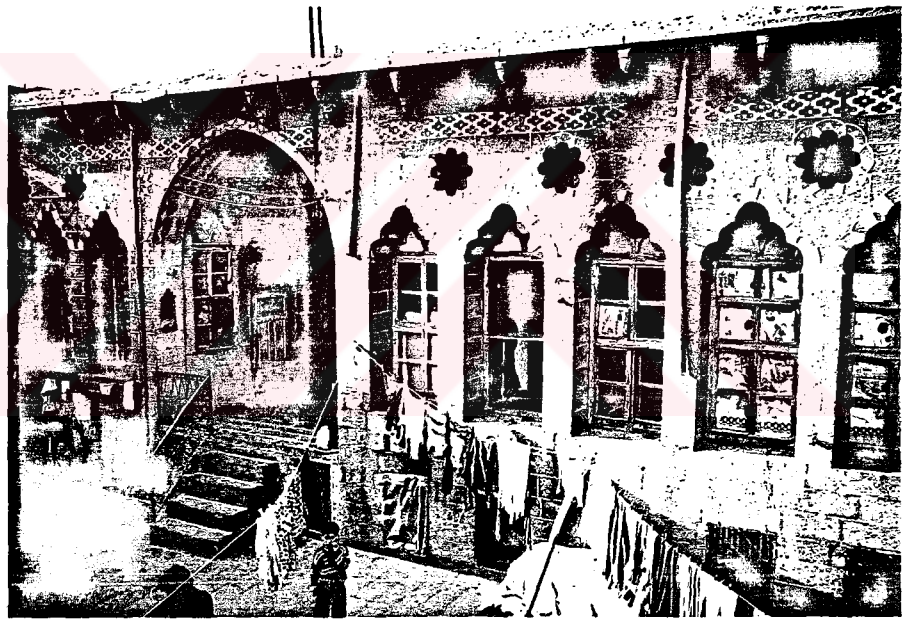

Resim -45- Diyarbakir Evi'nin Avluya Açılan Bölümünde Pencere Düzeni

o Evleri Oluşturan Bölümlerin Nitelikleri ve Konumları: Evlerin yazlık, kışlık bazen de mevsimlik bölümlere ayrılması bu bölümler içinde kurulan pencerelerin düzenlenmesini de etkilemiştir.

o Boyutların Düzenlenmesi: Kuzeye bakan yazlık bölümlerde pencere sayısı ve boyutları arttırılmışken, güneye bakan kışlık bölümlerde pencere sayısı ve boyutlar en aza indirilmiştir (Resim 47).

Resim -47- Üzdemir Mah.Sabuncu Sok.No:26'da Bulunan Evin Yazlık Bölümünde Pencere Düzeni

Pencere boşluklarının üstleri, basık kemer, kırık kemer ve sivri kemer gibi değişik şekillerde örtülmüştür. Pencere genişliği, odanın büyüklüğüne göre 90-115 cm. arasında değişir.

Odaların daha fazla ışık alması için yapılan tepe pencerelerinde boyutlar farklılık göstermekle beraber genişlikleri 50-90 cm. arasındadır (Resim 48).

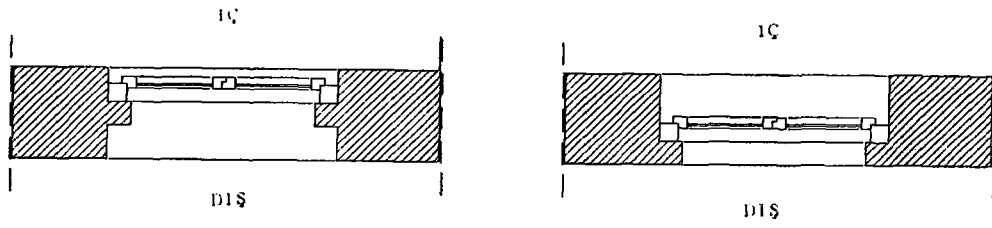
Resim -48- C.Sıtkı Tarancı Evi Baharlık Bölümünde "Tepe Penceresi"

o Doğrama Türü:

Eski Diyarbakır evlerinde kalın taş duvarlar (40-50 cm.) arasına yerleştirilen doğrama, mekanın niteliğine göre duvarın;

- o Dış yüzünde
  - o Ortasında
  - o İç yüzeyinde
- yer almıştır.

Kışlık bölümü oluşturan odaların dış duvarlarındaki doğrama genellikle duvar kalınlığının ortasında ya da dışıdadır. (Şekil 27) (Resim 49). Kanatlar bu doğrama biçiminde içe açılır.

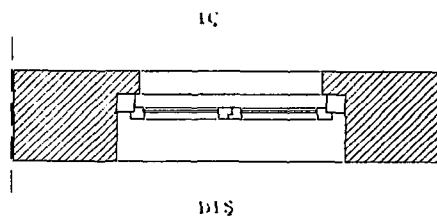

Şekil -27- Doğramanın Ortada ve Dışta Düzenlenmesi Durumu

Resim -49- Doğraması Dışta Bulunan Bir Pencere Düzeni

Yazlık bölümlerde ise doğramanın yeri duvar kalınlığının iç yüzünde olacak şekilde seçilmiştir. (Şekil 28) (Resim 50). Kanatlar bu doğramada dışa açılmaktadır.

Şekil -28- Doğramanın İçte Olması Durumu

Resim -50- Doğramanın İçte Bulunduğu Pencere Düzeni

Yazlık odalarda doğramanın içte seçilmesi, güneş ışınlarının iç mekana geçişini sınırlayarak ve gölge yaratarak odanın sıcak yaz günlerinde fazla ısınmasını önlemek içindir. Kışlık odalarda ise doğrama ortada ya da dışta düzenlenerek, güneş ısısından daha sağlıklı yararlanma amaçlanmış, boşluğun yanındaki duvarlardan ısının geçişi önlenmiştir.

Eski Diyarbakır evlerinde doğrama ahşaptan yapılmış olup, pencerenin orta kısmında yatay bir kasa bulunur. Alt ve üst bölümler ayrı ayrı ve iki kanatlı olarak açılır. Boşluk çevresinde dış yapılarak ahşap doğramasının yaslanması, yalıtım açısından olumlu sonuç alınmasını sağlamıştır.

Pencere kasalarının taş duvara bağlantısı çengellerle yapılmıştır. Bu düzenleme çerçevenin istendiği zaman çıkarılmasına olanak verir. Gerçekten de, özellikle yazlık odalarda sıcak yaz günlerinde bu şekilde daha fazla havalandırma sağlanabilmiştir (Resim 51).

Resim -51-

Pencere Düzeninde
Doğrama-Çengel
İlişkisi

o Cam türü: Eski Diyarbakır evlerinin pencere düzeninde saydam camların yanında, bazı tepe pencerelerinde renkli cam (vitray), kullanılmıştır. Bunlar çeşitli renk ve motiftedir (Resim 52).

o Diğer Koruyucular: Pencerenin işlevlerinin karşılanmasında, görevlerden bir kısmını yüklenerek doğramaya yardımcı

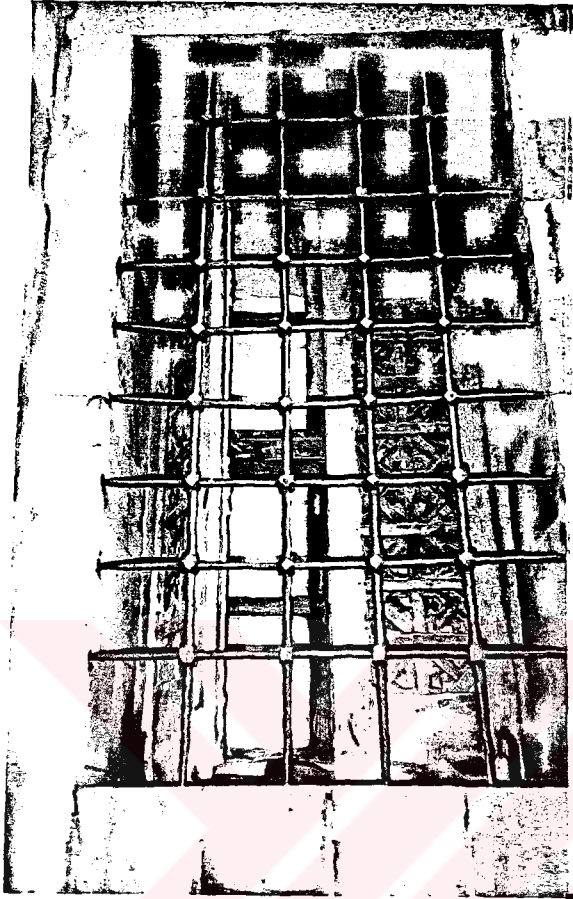

Resim -52- C.Sıtkı Tarancı Evi'nde Renkli Tepe Penceresi olan koruyucular, Eski Diyarbakır evlerinde;

- oo Ahşap kapaklar
- oo Parmaklık ve
- oo Perdeler'dir.

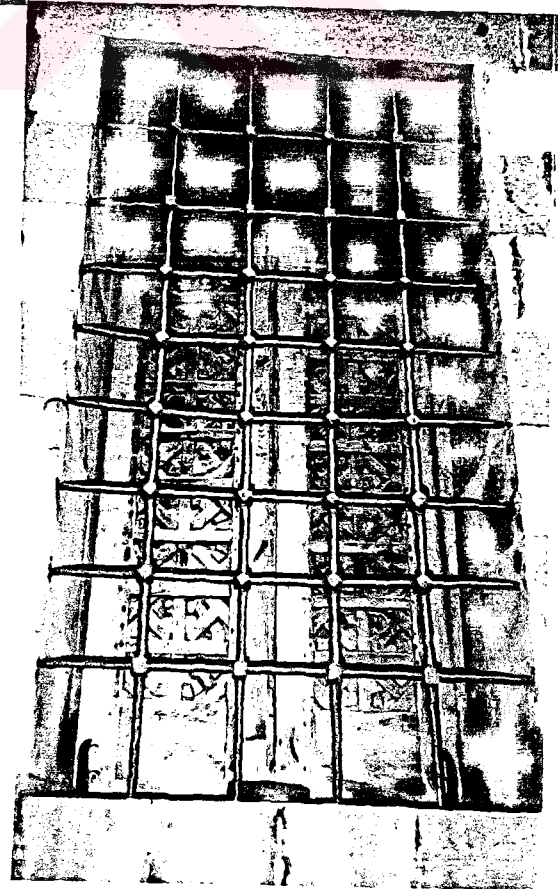
Kapak ve perdelerle, duvar boşluklarında, iklim koşullarının getireceği olumsuzluklar en aza indirgenmiştir (Resim 53-54).

Resim -53-

Behram Paşa
Konağı'nda
Pencere Düzeni

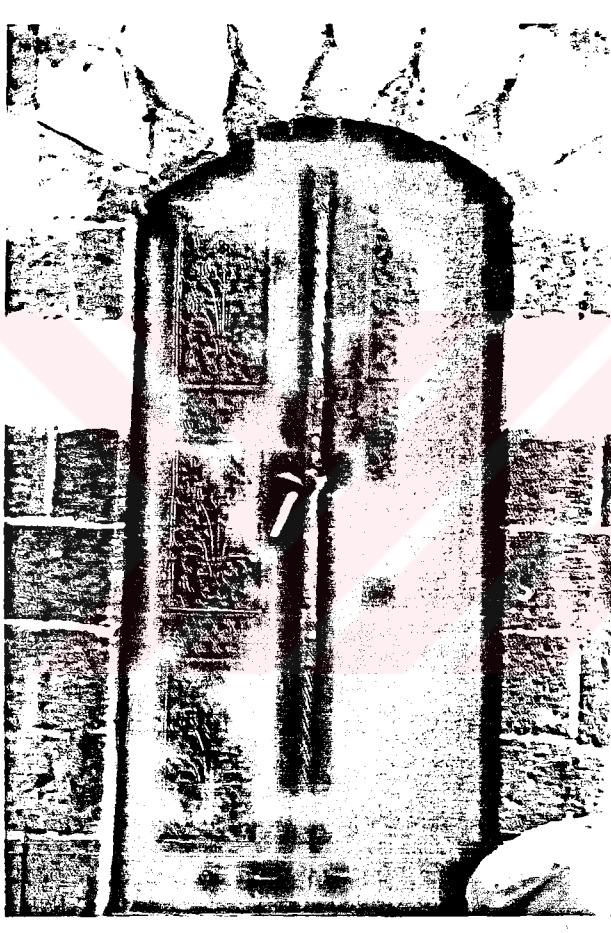

Resim -54-

Aynı Pencerenin Başka
Bir Açıdan Görünümü

KAPILAR

Eski Diyarbakır evlerinde kapı düzeni, odanın kullanım amacına göre farklılık gösterdiği gibi görünüş bakımından da değişir. Örneğin; sokak kapısı olabildiğince sade düzenlenirken, oda kapıları çok süslü ve gösterişlidir(Resim 55).

Resim -55-

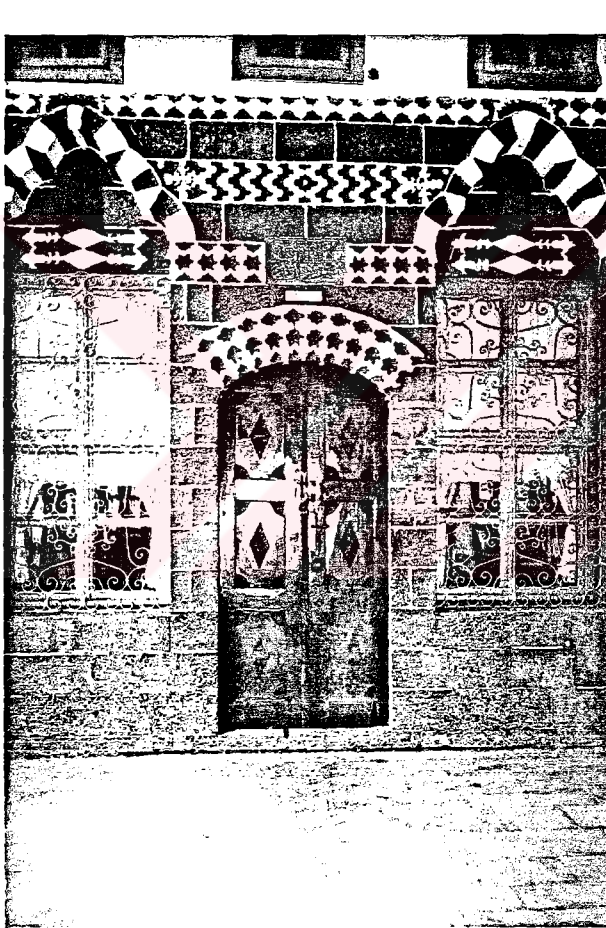
Göçmen Sokak No:17'deki
Evde Bir Oda Kapısı

Genelde oda kapıları iki kanatlıdır ve genişlikleri 85-90 cm.'dir. Oda kapıları, doğrudan eyvana değil «ev ortası» denilen birime açılır. Oradan da başka bir kapı ile eyvana geçilir.

Çift kapı düzeni odaların, dış çevre etkilerinden korunması içindir. Kapılar çoğunlukla basık kemerli olup, genişlikleri 85-90 cm. arasında değişir. Yükseklikleri ise 180-200

cm.'dir. Kapı boyutlarındaki farklılık odaların kullanım amaçlarından doğmaktadır.

Yazlık odalarda daha geniş ve yüksek tutulan kapılar, oda içinin havalandırılmasına da yardımcı olurlar. Kışlık odalarda ise bunun tersi bir düzenlemeye gidilerek kapı boyutları küçültülmüştür. Böylece, kış aylarında oda ısısının gereksiz yere kaybedilmesi önlenmiştir.

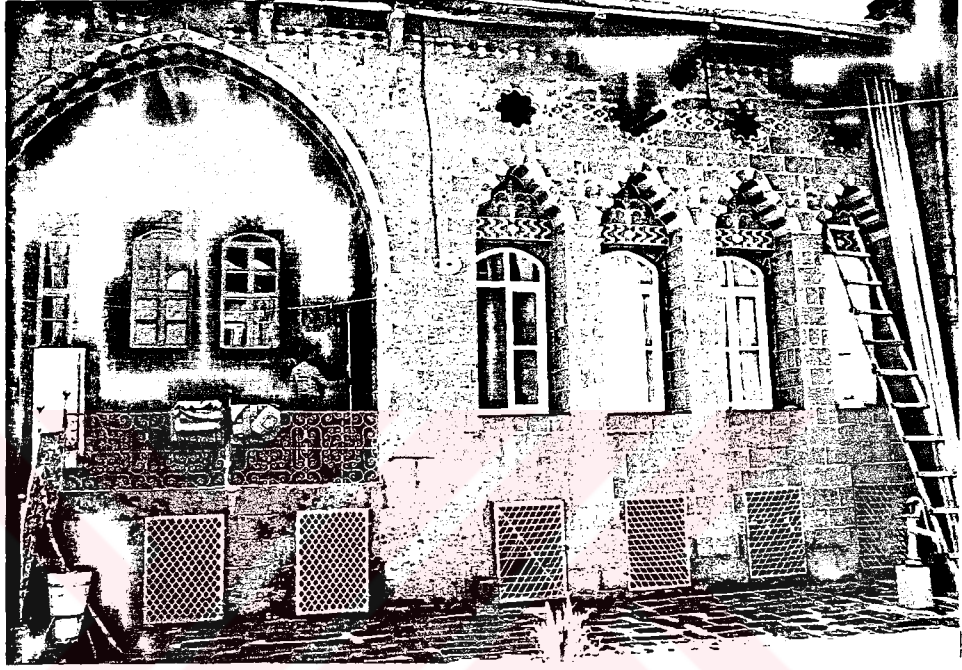
Resim -56-

C. Sıtkı Tarancı
Evi'nin Yazlık
Bölümünde Kapı
Düzeni

EYVAN

Duvar boşlukları arasında yer alan eyvanlar, daha önce belirtildiği gibi yazlık bölümlerin en önemli açık mekanlarıdır. 4.6 alt bölümünde daha ayrıntılı açıklanan eyvanlar, Eski Diyarbakır Evlerinde iklimin gerektirdiği yazlık odalardır.

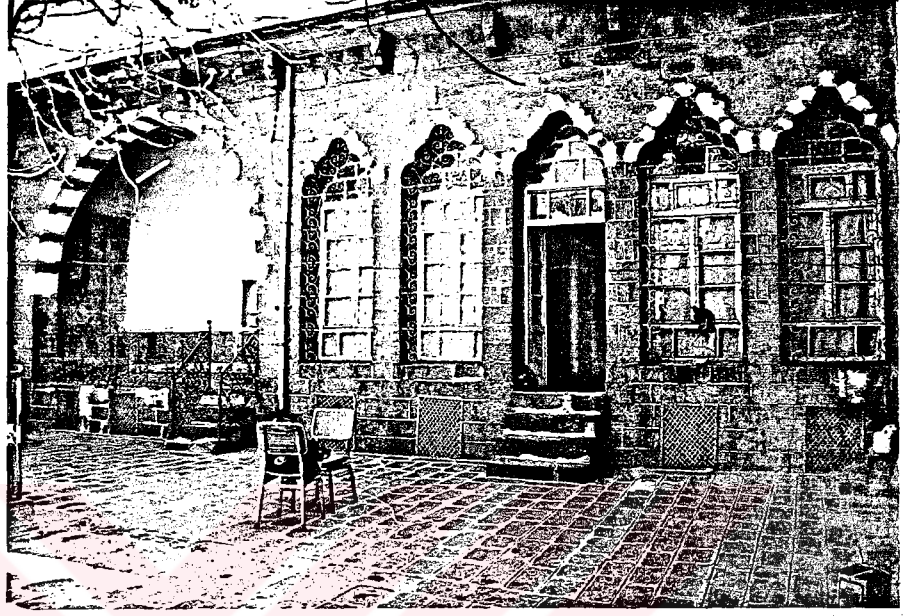
Kapı, pencere ve eyvan boşlukları cephe düzenlenmesini etkileyerek, evlerin dıştaki sadeliğine karşı içte görkemli bir cephe oluşturmuştur (Resim 57-58-59).

Resim -57- Cevat Paşa Mah.Çelikmen Sok.No:14'deki Evin Yazlık Cephesi

Resim -58- Camii Kebir Mah.Ziya Gökalp Sok.'ta 1 No'lu Ev

Resim -59- Behram Paşa Sok. 21 No'lu Ev

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇ

Konut tasarımı, yaşanan bölgenin çevresel etmenleri dikkate alınarak yapılır.

Doğal etmenlerden biri olan iklim koşulları, her dönemde konut tasarımını etkileyerek yönlendirici olmuştur. Bu belirlemeden yola çıkarak tez kapsamında incelenen eski evlerin, çevresel etmenler sonucunda kendi özgü bir mimari karakter oluşturduğu görülür.

Genelde tasarımı etkileyen iklim koşulları, Eski Diyarbakır evlerinin karakterinin oluşumunda diğer etmenlere oranla daha fazla etkindir. Diyarbakır İl'inin uzun süre şiddetli sıcaklardan etkilenmesi, evlerin öncelikle iklim etmeni dikkate alınarak tasarlanmasını gerektirmiştir.

İncelenen eski evlerde, tasarım ile iklim etmeni ilişkisi kurularak bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar, şu şekilde açıklanabilir;

o Surların sınırlayıcı, iklimin yönlendirici etkisi ile birbirine yakın ve düzgün olmayan, bitişik bir yerleşme düzeni oluşmuştur.

o Sıkışık bir doku içinde yer alan sokaklar, ancak bir insan ve hayvanın birlikte geçebileceği boyutlarda ve egemen rüzgar doğrultusunda düzenlenmiştir. Hava akımının sağlandığı bu dar sokaklar, yüksek duvarların gölgelendirdiği serin alanlar olmuştur.

o Odalar, sıcak-kuru iklimin bir sonucu olarak dışa değil, geniş avlulara doğru açılarak içe dönük bir yapılaşma sağlanmıştır.

o Dış çevreye kapalı tutulan Eski Diyarbakır evlerinde doğal çevre, avlu içinde havuz, ağaç ve çiçeklerle yaratılmıştır.

o İklim etmeni, evlerin kendine özgü yapı biçimini ortaya çıkarmış ve aynı zamanda odaların mevsimlere göre yönlendirilmesini sağlamıştır. Bu yönlendirme ile odalar, yazlık, kışlık ve hatta mevsimlik bölümlere ayrılmıştır.

o Yazlık bölümler, eyvanlarla bütünleşerek kuzeye yönlendirilmiş, böylece yaz aylarında serin ve gölgeli bir mekan düzenlemesi sağlanmıştır. Bu bölümler, egemen rüzgarlara açık olup, geniş ve yüksek tavanlı yapılarak, çok sayıda ve büyük pencerelerle, iç mekanda iyi bir hava akımı sağlanmıştır. Aynı zamanda, iç mekanların yeterli ışık alabilmesi için yapılan tepe pencereleri, eski Diyarbakır evlerinin bir başka özelliğidir.

Kışlık bölümü oluşturan mekanlar ise, güneye yönlendirilerek kış aylarında, iklimin yarattığı olumsuz hava koşullarından korunmak amaçlanmıştır. Yazlık bölümlere göre daha

küçük boyutlarda düzenlenen kışlık bölümler, kapalı-iyi korunmuş, pencere boyutları küçültülmüştür.

o Duvar boşlukları ve cephelerin düzenlenmesi, yazlık ve kışlık bölümlere göre farklılık gösterir.

Boşluk boyutları yazlık bölümlerde büyük olup, pencere doğraması taş duvarın iç kısmında yer alırken, kışlık bölümlerde tam tersi bir uygulama dikkati çeker. Bu bölümde boşluk boyutları küçülerek, pencere doğramasının yeri, duvar kalınlığının dışında ya da ortasındadır. Doğrama, ahşap kapaklarla dış hava etkilerinden korunmuştur. Her iki bölümde kullanılan pencere doğramalarının ortak özelliği, istenildiğinde çıkarılabilir olmasıdır.

o İklim etmeni; evlerin çatı tasarımını da etkileyerek farklı çözümleri gerekli kılmıştır. Çatılar, düz olup «dam» adı verilen ve ana malzemesi toprak olan bir düzenleme gösterir. Toprağın yanında taş, ahşap, hasır gibi malzemelerle, düz damlarda ısı yalıtımı, başarılı bir şekilde sağlanmıştır.

o Taş, evlerin yapımında kullanılan ana malzeme olup, ahşap tuğla, kerpiç, toprak'ta yer yer kullanılmıştır. Mekanları çeviren kalın taş duvarlar, ısı yalıtımında etkin olmuştur.

Ortaya çıkarılan bu özellikler, Eski Diyarbakır Sur içi konutlarında iklim etmeninin; sokak yapısı, yönlendirme, evlerin konumu, biçimi, mekan düzenlenmesi, duvar boşluğu ve cephelerin düzenlenmesi gibi konuları etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Sonuçta; Eski Diyarbakır Sur içi konutlarının, mimarisinin oluşumunda, iklimin en belirleyici etmen olduğu görülmektedir.

5.2. ÖNERİLER

Diyarbakır evleri, tarihi geçmişiyle, kendine özgü bir yapı kültürünü oluşturmuştur. Evler, dar sokakları, çıkmaları, avlu ve eyvanları, zengin iç düzeni ile günümüze kadar gelmeyi başarabilmiş tarihi miraslarımızdan biridir. Ancak bu evler günümüzde yeterince korunmayıp, ilgisizlik ve bakımsızlıktan yıkılmaya terk edilmiştir.

Diyarbakır'da; bugün, eski evlerin yerini, özelliği olmayan, doğru tasarlanmamış binalar almıştır. Bu binalar yapılırken, özellikle bölgesel iklim koşulları gözardı edilmiş, bu koşulların önemi dikkate alınmamıştır. Yapılan binaların çoğu yazın ısıtan, kışın üşüten niteliklere sahip olup, yanlış yönlendirme ve malzeme seçimi ile sağlıksız ortamlar oluşturulmuştur. Oysa günümüz Diyarbakır evleri, tarihi doku içinde yer alan evlerdeki basit yöntemlerden esinlenerek, iklim yönünden doğru tasarlanabilir.

Bugünün evleri uygun yönlendirilecek olursa yaz ve kış aylarının olumsuz hava koşulları bir ölçüde önlenebilecektir. Yönlendirmenin yapılamadığı durumlarda, yapıda alınan bir takım önlemlerin alınması gerekir. Örneğin; kuzeye yönlendirilen bölümlerde, kapalı-iyi korunmuş mekanlar oluşturabilmek için az ve küçük boyutlarda çift camlı pencere ve duvar boşluğu içinde doğramanın uygun yerde kullanılması alınacak önlemlerden biridir. İl'de güneş etkisi fazla olduğundan cephede güneş kontrolünü sağlayıcı elemanlar

kullanılması, sıcak iklimin bir sonucu olarak uygun olacaktır. Eski Diyarbakır evlerinde yapılan çıkmalar, bugünün konutlarına balkon ya da teraslarla uyarlanabilir. Bu elemanlar uygun yönlendirilerek gölgelik mekanlar oluşturabilmesi yanında, eski evlerdeki «eyvan» özelliğini de taşıyabilirler.

Eski evlerde yapılan avlu, bugünün yapılarında, bina önlerinin ağaç, çiçek ve havuzla çevrilmesi ile az da olsa uygulanabilir. Böylece, ağaçlarla doğal çevrenin, serin ve gölgelik alanlar oluşturması sağlanabilir.

Bugünün konutlarında kullanılan malzemeye, Eski Diyarbakır evlerinden örnek alınarak dikkat edilmelidir. Örneğin eski evlerdeki kalın taş duvarların yerini, yalıtımlı malzemeden yapılmış daha ince duvarlar alabileceği gibi, yalıtımlı malzeme, çatı düzeninin oluşturulmasında da uygun detaylandırmayı sağlayabilmelidir.

Görülüyor ki; günümüz Diyarbakır evleri, tarihi doku içinde yer alan evlerden esinlenerek

- o Uygun yönlendirme,
- o İç ve dış ilişkilerde uyum
- o Boyutlardaki uygunluk
- o Doğru malzeme seçimi ... vb.

konular dikkate alınarak tasarlandığında insan için sağlıklı ve konforlu ortamlar oluşturulabilir. Bu yönüyle Eski Diyarbakır Sur içi konutları, genel karakteristik özellikleri ile ilde yapılacak konut tasarımlarına iklim etmeni bakımından örnek olabilecek tarihi yapılardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Anonim** : Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul:1991.
- Berköz, Eşher** : Güneş Işınımı ve Yapı Dizaynı, İ.T.Ü. Mim.Fak.İstanbul:1983.
- Beysanoğlu, Şevket** : Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, Diyarbakır, Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, No:3.
- Çelik, Aliye Pekin** : İklimle Dengeli Bina Tasarımında Mahoney Tablolarının Türkiye'ye Uyarlanması, İstanbul.
- Çölaşan, Emin** : Türkiye İklimi
- Darkat, B.** : Türkiye'de Yağışların Dağılışı, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:2.
- Demir, Ataman** : «Güneş Işınımından Korunmak ve Yararlanmak Amacıyla Mimaride Alınan Tedbirler Üzerine Bir Araştırma», Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.G.S.A. İstanbul:1973.
- Erginbaş, Doğan** : «Diyarbakır Evleri», Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. İstanbul,1953.
- Gürler, Ziya** : «İklim Yapı İlişkilerinde Güneş Faktörü ve Antalya İli Uygulama Yöntemleri» Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.G.S.A., İstanbul:1977.
- İzgi, Utarit** : Pencere I, II, D.G.S.A., İstanbul:1973
- Karpuz, Haşim** : Erzurum Evleri, Kültür Bakanlığı Yayınları:1051, Tanıtma Eserleri Dizisi:15.
- Küçükerman, Ünder** : Kendi Mekan Arayışı İçinde Türk Evi, T.T.D.K. yayını, Üçüncü Basım, 1988.
- Ok, Vildan** : «İklimsel Karaktere Bağlı Optimum Performans Gösteren Yerleşme Yoğunluğunun Belirlenmesinde Geliştirilen Bir Yöntem», Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü., 1984.

- Sözer, Ahmet Necdet** : Diyarbakır Havzası
- Subaşı, Yaşar** : «Diyarbakır Suriçi Çevre Düzenleme ve Planlama Sorunları ve Çözüm Önerileri»,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, F.Ü. Müh.Fak. Elazığ, 1991.
- Özkan, Erkan** : Yapım Sistemlerinin Seçimi İçin Bir Yöntem, K.T.Ü. Mim.Fak.Trabzon, 1976.
- Şen, Necati** : «Yapı Strüktürüne Biçimleniş ve Kabuk Olarak İklim Etkisi», Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mim.Fak. İstanbul:1967.
- Şener, Hasan** : Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu ile Bir Yaklaşım, İ.T.Ü. Mim. Fak.İstanbul:1977.
- Türk Dil Kurumu** : Ankara, T.T.K., 1988.
- TS 825** : «Binalarda Isı Etkilerinden Korunma Kuralları», 1973.
- Vitruvius** : Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları:2, 1990.
- Yalçın, Osman** : Diyarbakır, Özyürek Yayınevi, İstanbul: 1959.
- Zeren, Lütfü** : «Türkiye'de İklimle Dengeli Mimari Uygulama», Tebliğ, TÜBİTAK VI.Bilim Kongresi-İnşaat Seksiyonu, İzmir:1977

MİNE SİS
YÜKSEK LİSANS DALI

**Mimarlık Ana
Bilim Dalı**

ÖZGEÇMİŞ

- 31 Mayıs 1969 ..... Diyarbakır'da doğdu.
- 1976-1981 ..... İlköğrenimi tamamladı.
(Diyarbakır Şair Sırrı Hanım İlk-
okulu)
- 1981-1986 ..... Orta öğrenimini tamamladı.
(Diyarbakır Lisesi)
- 1986-1990 ..... Yüksek öğrenimini tamamladı.
(D.Ü.Müh.Mim.Fak.Mim.Böl.)
- 1990-1991 ..... Yüksek lisans çalışmalarına başla-
dı.
- 1991-1992 ..... Serbest büro çalışması
- 1992 ..... Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakül-
tesi Araştırma Görevlisi